

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Juris kandidatprogrammet
Uppsats för tillämpade studier, 20 p
Vt 2006

Medling i vårdnadsfall

Juridiska Institutionen
Handelshögskolan
vid Göteborgs Universitet

Peter Hanthe

Handledare: Eva-Maria Svensson

Förord

Våren 1998 läste jag en kurs i medling vid Göteborgs Universitet. En av deltagarna var Jan Hultman som arbetat som medlare för Länsrätten i Skåne län sedan 1994. Arbetet som medlare verkade intressant och jag frågade Jan Hultman hur man blir medlare. Han svarade: ”Kontakta några länsrätter och erbjud dem dina tjänster”. Jag följde hans råd och fick mina första uppdrag under hösten samma år.

Samtidigt som arbetet som medlare varit oerhört inspirerande och lärorikt har jag känt en viss frustration i mitt arbete. Lagstiftaren har lämnat utrymme för tolkning när det gäller vad som är möjligt att göra inom ramen för medlingsuppdraget och jag insåg tidigt att olika domstolar har olika syn på vad som kan ingå i medlarens uppdrag. Passningen mellan domstolens förväntningar på mig som medlare och den ambitionsnivå jag valt att lägga mig på har inte alltid varit lätt att göra. Även om det ibland varit möjligt att arbeta långsiktigt med en planerad upptrappning av umgänget eller med medlingsmöten mellan parterna med mig som samtalsledare har jag ofta känt att det varit möjligt att göra mer för att underlätta för föräldrarna att sluta fred än det funnits utrymme för.

Regeringens förslag i prop 2005/06:99 att införa en möjlighet för allmän domstol att förordna om medling i vårdnadsmål har väckt blandade känslor i mig. Å ena sidan gläds jag oerhört över att Jan Hultmans sätt att arbeta, med målsättningen att underlätta för parterna att nå fram till långsiktigt hållbara lösningar, förefaller ha varit en stark inspirationskälla när förslaget arbetats fram. Jan Hultmans sätt att arbeta är unikt och har inte varit helt ”comme il faut” hos alla länsrätter – regeringens förslag är ett välförtjänt erkännande och en bekräftelse på att medling kan leda till varaktiga resultat. Å andra sidan väcker förslaget en stark oro hos mig att allmän domstol inte kommer att se medlingens potential och att medling i vårdnadsmål på sin höjd bara blir en form av utökade samarbetsamtal!

Med den här uppsatsen hoppas jag kunna bidra till att medling i vårdnadstvister fortsätter utvecklas som ett alternativ till en formell prövning av allmän domstol och som ett komplement till samarbetsamtal. Även om samarbetsamtal är en typ av medling kan man göra så oerhört mycket mer med medling än vad som ryms inom ramen för samarbetsamtal.

Förutom Jan Hultman, som jag alltid kunnat vända mig till med mina frågor, och alla de domare som fortsatt ge mig förtroendet att arbeta som medlare, trots att jag ofta varit osäker på om jag levt upp till deras förtroende, vill jag rikta ett tack till min handledare Eva-Maria Svensson, som aldrig gav upp hoppet – trots att det tog några år. Jag vill också tacka Bengt Almebäck som bidragit med värdefulla synpunkter på min uppsats, även om han inte delar alla åsikter som framförs här, och Glenn Bejerstrand som förutom att hjälpa mig med korrekturläsning och formalia hjälpt mig att hålla mina deadlines.

Jag vill rikta ett speciellt tack till Anna Singer som på ett ovärderligt sätt bidragit med sina kunskaper och erfarenheter. Utan henne hade denna uppsats aldrig blivit mer än ett utkast!

Peter Hanthe

Innehållsförteckning

KAPITEL 1 INLEDNING	1
1.1 PROBLEMFÖRMULERING OCH ÄMNETS RELEVANS	1
KAPITEL 2 DOMSTOLSPROCESSEN I VÅRDNADSTVISTER.....	3
2.1 BAKGRUND	3
2.1.1 Barnets bästa	3
2.1.2 Lagstiftarens strävan att underlätta för föräldrar att nå samförståndslösningar	4
2.1.3 När föräldrar separerar	5
2.1.4 Två typer av domstolar	6
2.2 2002 ÅRS VÅRDNADSKOMMITTÉ OCH REGERINGENS PROPOSITION	7
KAPITEL 3 MEDLING I VERKSTÄLLIGHETSMÅL	11
3.1 BAKGRUND	11
3.1.1 Medlarens uppgift	11
3.1.2 Förutsättningar för medling	11
3.1.3 Medlingens styrdokument	12
3.1.4 Faktorer som påverkar medlingsuppdraget	13
3.2 MEDLING I OLIKA FASER AV VERKSTÄLLIGHETSPROCESSEN	14
3.2.1 Verkställighetsprocessens olika faser	14
3.2.2 Medling i de olika faserna av verkställighetsprocessen	14
3.3 ARBETSMETODER OCH MÖJLIGA RESULTAT	15
3.3.1 Tre nivåer	15
3.3.2 Utredning/"rättning i ledet"	16
3.3.3 Kortsiktig lösning	18
3.3.4 Långsiktig lösning/familjemedling	19
KAPITEL 4 SAMARBETSSAMTAL OCH FAMILJEMEDLING – EN JÄMFÖRELSE....	22
4.1 OLIKA FORMER AV MEDLING	22
4.1.1 Bakgrund och allmän definition	22
4.1.2 Tre former av medling i vårdnadsmål	23
4.2 SAMARBETSSAMTAL	24
4.2.1 Bakgrund	24
4.2.2 Metodik	25
4.3 FAMILJEMEDLING	28
4.3.1 Bakgrund	28
4.3.2 Metodik	30
4.4 GRUNDLÄGGANDE SKILLNADER MELLAN SAMARBETSSAMTAL OCH FAMILJEMEDLING.....	33
KAPITEL 5 FAMILJEMEDLING I VÅRDNADSMÅL.....	34
5.1 FAMILJEMEDLING OCH SAMFÖRSTÅNDSLÖSNINGAR	34
5.2 FÖRDELAR OCH NACKDELAR MED INFÖRANDE AV FAMILJEMEDLING I VÅRDNADSMÅL	34
5.3 MEDLING I VERKSTÄLLIGHETSPROCESSEN EFTER LAGÄNDRINGEN.....	36
5.4 MEDLING I VÅRDNADSMÅL – FÖR BARNETS BÄSTA	37
KÄLLFÖRTECKNING.	40

Kapitel 1 Inledning

1.1 Problemformulering och ämnets relevans

Medling har under de senaste decennierna kommit att användas i allt fler sammanhang som ett sätt att hantera konflikter mellan människor. Medlingens starka frammarsch har medfört att många typer av konflikter idag hanteras på ett snabbare och effektivare sätt än tidigare. Den snabba utvecklingen har dock också medfört att medling som begrepp fått olika innebörd för olika människor i olika sammanhang. Medling har en betydelse för personer som arbetar med medling vid brott, en annan betydelse för medlare i arbetsmarknadskonflikter, och en tredje betydelse för personer som medlar mellan företag i kommersiella tvister. Listan kan göras längre, men kärnproblemet är uppenbart – det faktum att medling vuxit sig så stark inom så många konfliktområden på så kort tid har lett till att inte ens en allmänt hållen definition av medling, ”medling är när en opartisk person vägleder parterna i en konflikt mot en lösning som tillfredsställer parternas respektive behov”, täcker in alla de företeelser som idag kallas för medling.

Vårdnadstvister är en typ av konfliktsituationer i vilken medling fått en allt större roll. Förutom att domaren kan ”medla” mellan parterna, dvs i viss mån kan hjälpa parterna nå fram till överenskommelser, kan domstolen förordna om samarbetsamtal, som är en typ av medling. Om någon av parterna inte följer domstolens avgörande (med avgörande avses i den fortsatta framställningen allmän domstols beslut eller dom) om vårdnad, boende och umgänge kan den andra parten vända sig till länsrätten med en ansökan om verkställighet. Länsrätten kan då enligt 21 kap. 2 § FB förordna om medling. Medling i verkställighetsmål är ett i högsta grad odefinierat begrepp. Uppfattningen om vad medling i verkställighetsmål är, och bör vara, varierar mellan olika domare och mellan olika medlare.

Den 16 mars 2006 överlämnade regeringen en proposition (Prop 2005/06:99) till riksdagen i vilken man föreslår att det bör införas en möjlighet att förordna om medling i vårdnadsmål. Propositionen utgår från betänkandet som 2002 års vårdnadskommitté överlämnade den 1 juni 2005 (SOU 2005:43). I betänkandet säger kommittén att den under sitt arbete kommit fram till att den medlingsverksamhet som förekommit i verkställighetsmål ”*på vissa håll i landet*” utvecklats på ett sätt som gjort den framgångsrik på så sätt att man under medlingsarbetet underlättar för föräldrarna att nå fram till hållbara samförståndslösningar.¹

Förutom att föreslå att medling bör införas som en möjlighet i vårdnadsmålet har regeringen föreslagit att verkställighetsprocessen ska föras över från förvaltningsdomstolen till allmän domstol. Kommitténs förslag var att möjligheterna att förordna om medling flyttas från verkställighetsprocessen till vårdnadsmålet. Regeringen har en annan uppfattning och föreslår att möjligheten att besluta om medling bör behållas i verkställighetsprocessen samtidigt som den införs i vårdnadsmålet.

Om regeringens förslag om lagändring antas av riksdagen innebär det att det kommer att finnas flera olika former av medling i samma typ av tvist. När föräld-

¹ SOU 2005:43, s. 261 och s. 304.

rar bestämt sig för att separera kan de gå till familjerätten inom socialtjänsten i sin kommun och gå i samarbetsamtal. Om föräldrarnas tvist blir föremål för prövning i ett vårdnads mål kommer domaren att få vidgade möjligheter att medla mellan parterna. Om domarens medling inte är framgångsrik kan domstolen förordna att parterna ska gå i samarbetsamtal. Om dessa samarbetsamtal inte lyckas ena parterna kan domstolen förordna om medling – vilket inte är liktydigt med att parterna ska gå i nya samarbetsamtal. Om tvisten efter att domstolen tagit ställning i vårdnads målet blir föremål för prövning i en verkställighetsprocess finns det möjlighet för domstolen att förordna om medling i verkställighetsprocessen.

Medlingsbegreppet är, som ovan berörts, odefinierat, både som generellt begrepp och som specifikt begrepp i verkställighetsmål. Fyra olika former av medling i samma typ av tvist, i kombination med bristfälliga förkunskaper hos domare och potentiella medlare när det gäller olika sätt att arbeta med medling, kommer att leda till total förvirring när det gäller hur medling i vårdnads mål ska gå till!

Frågan om hur medling i vårdnads mål ska gå till är både angelägen och brådskande eftersom en osäkerhet hos domare och utsedda medlare kan leda till negativa konsekvenser som går stick i stäv mot regeringens intentioner. Regeringens förslag att införa en möjlighet att förordna om medling i vårdnads mål grundar sig på kommitténs uppfattning att medling i verkställighetsmål ”*på vissa håll i landet*” utvecklats på ett sätt som gjort den framgångsrik. Jag har sedan 1998 arbetat som medlare i verkställighetsmål, och för att minska riskerna för osäkerhet torde det vara angeläget för lagstiftaren att ha tillgång till mina och mina kollegors kunskaper och erfarenheter om hur medling i verkställighetsmål går till idag.

Mina syften med uppsatsen är följande:

1. Att redogöra för hur medling i verkställighetsprocesser går till. Kap. 3.
2. Att utreda på vilket sätt samarbetsamtal skiljer sig från den typen av medling som kommittén säger har förekommit i verkställighetsmål ”*på vissa håll i landet*” och som blivit framgångsrik på så sätt att medlingsarbetet underlättat för föräldrarna att nå fram till hållbara samförståndslösningar. I den fortsatta framställningen kommer jag att benämna denna typ av medling för ”familjemedling” för att skilja den från såväl samarbetsamtal som medling enligt 21 kap. 2 § FB så som lagstiftaren troligen ursprungligen avsåg den att gå till. Kap. 4.
3. Att analysera och värdera hur man på bästa sätt kan använda sig av kunskaper och erfarenheter runt familjemedling för att underlätta för samförståndslösningar mellan tvistande föräldrar, och vad som kan komma att krävas för att få den effekt man eventuellt förväntar sig från lagstiftarens sida. Jag vill också analysera och utvärdera vad som kan vara positivt och negativt med att införa familjemedling i allmän domstol, och de eventuella konsekvenserna av att samtidigt behålla medling som en möjlighet i verkställighetsprocessen. Kap. 5.

Uppsatsen bygger på traditionella rättskällor såsom lagar, förarbeten och litteratur, och vanlig rättsdogmatisk metod har använts i denna del. Uppsatsen bygger också på andra källor såsom egen erfarenhet som medlare i mer än 250 verkställighetsmål (mycket få medlare har fler än 200 uppdrag) och ej dokumenterad information jag fått under åren vid samtal med domare, advokater och andra medlare.

Kapitel 2 Domstolsprocessen i vårdnadstvister

2.1 Bakgrund

2.1.1 Barnets bästa

Det finns få frågor som berör oss så mycket som frågor runt barns hälsa. När barn drabbas av katastrofer finns det inga gränser för hur mycket vi är beredda att ställa upp för att hjälpa till. För många av oss finns bilderna på de utmärklade barnen från Biafra för evigt fastetsade på våra näthinnor, och få av oss kan ha undgått att se och bli berörda av rapporterna om barn som förlorat föräldrar och nära anhöriga i Tsunamin som svepte över Sydostasien i december 2004.

Vi glömmer alltför ofta bort att barn kan drabbas av andra katastrofer än naturkatastrofer, trafikolyckor eller rena brott. Den katastrof som det kan innebära för ett barn att förlora tryggheten i att leva tillsammans med båda sina föräldrar pratar vi sällan högt om – kanske för att det är så vanligt att föräldrar separerar och för att det skulle tvinga många av oss att tänka till lite extra när det gäller frågan om vad som är ”barnets bästa”. För ett litet barn som inte har någon annan trygghet här i livet än sin mamma och pappa kan det vara en fruktansvärd upplevelse att förstå att mamma eller pappa snart kommer att flytta från familjen. Små barn tar ofta själva på sig skulden för att föräldrarna bråkar och få föräldrar som separerar kan sätta sig in i hur traumatiskt det kan vara för ett barn att se att mamma och pappa bråkar så mycket att föräldrarna inte kan bo ihop.

Frågan om vad som är ”barnets bästa” är relativt ny i lagstiftningen. I ett historiskt perspektiv har lagstiftaren fokuserat dels på barns rätt till arv från sina föräldrar, dels på frågan om vem av föräldrarna som ska ha ansvaret för barnets vårdnad, och under de senaste årtiondena förälders rätt till umgänge med sitt barn. Fokus har steg för steg förflyttats från att handla om barn och föräldrars rättigheter och skyldigheter i förhållande till varandra till att handla om barnets rätt till en trygg uppväxt.

Begreppet ”barnets bästa” och vad en trygg uppväxt i praktiken innebär råder det många delade meningar om. Det är ett odiskutabelt faktum att det är en traumatisk upplevelse för ett barn att gå igenom en separation mellan sina föräldrar. Det är också ett odiskutabelt faktum att det är traumatiskt för ett barn att leva med en förälder som fortsätter bråka med den andra föräldern om var barnet ska bo eller hur barnet ska umgås med den andra föräldern. Det antas allmänt att föräldrar som är överens och som inte bråkar kan ge barnet en tillräckligt trygg uppväxt, oavsett om de lever tillsammans som man och kvinna eller är separerade och enbart har en föräldrarelation.² En allmän utgångspunkt är att samförståndslösningar antas vara bäst för barnet. Lagstiftningen präglas sedan lång tid av en strävan efter samförståndslösningar i vårdnadsfrågor och regelsystemet har på olika sätt utformats så att föräldrarna skall kunna nå enighet i frågor som rör barnen.³

² Smith, s. 168 f.

³ Prop 2005/06, s. 62

Föräldrar som inte vill eller inte kan leva tillsammans kan få hjälp av samhället på olika sätt beroende på i vilken fas av separationen de befinner sig. Innan separationen är ett faktum kan föräldrarna få hjälp av familjerådgivningen i sin hemkommun. Om föräldrarna bestämmer sig för att separera kan de gå till familjerätten i sin hemkommun för att få möjlighet att gå i samarbetsamtal. Om konflikten mellan föräldrarna är allvarlig eller om föräldrarna av andra skäl inte vill eller inte kan prata med varandra kan de gå till allmän domstol för att få hjälp att lösa frågorna om vårdnad, boende och umgänge för barnen. Om någon av föräldrarna inte följer allmän domstols avgörande kan den andra föräldern ansöka hos allmän förvaltningsdomstol om verkställighet av beslutet eller domen.

Ju längre en konflikt får möjlighet att eskalera, desto svårare blir det för parterna att lösa den.⁴ När föräldrarna möts i tingsrätten är det därför inte ovanligt att de befinner sig i en fas i sin konflikt som gör det mycket svårt för dem att nå fram till samförstånds lösningar. Om det går ytterligare ett steg och föräldrarna möts i länsrätten är det vanligtvis för sent att ens ta upp en diskussion om samförstånds lösningar.

2.1.2 Lagstiftarens strävan att underlätta för föräldrar att nå samförstånds lösningar

Den 1 oktober 1998 trädde de senaste större ändringarna i bestämmelserna om vårdnad, boende och umgänge i kraft. 1998 års reform syftade bland annat till att betona vikten av samförstånds lösningar mellan föräldrar som separerat.⁵ En huvudtanke var att tidigarelägga samhällets insatser för att underlätta för föräldrar att i så stor utsträckning som möjligt komma överens innan konflikten hamnar i allmän domstol. Ett sätt att göra detta var att ge socialtjänsten rätt att i anslutning till samarbetsamtal mellan parterna erbjuda parterna möjlighet att skriva avtal som, efter att socialnämnden godkänt det, var lika bindande som ett avgörande från allmän domstol. En förhoppning var att så många föräldrar som möjligt skulle välja att försöka lösa sin konflikt i samarbetsamtal i familjerätten istället för att gå direkt till tingsrätten, och att familjerättssekreterarnas kompetens som samtalsledare skulle räcka till för att dessa samtal skulle leda till samförstånds lösningar mellan föräldrarna.

Det kan ifrågasättas om samarbetsamtalets målsättning och metodik i praktiken är ägnad att uppnå långsiktigt hållbara samförstånds lösningar mellan föräldrar som separerat. Statistik visar att av alla samarbetsamtal (både mellan föräldrar som tvistar i domstol och mellan föräldrar som inte tvistar i domstol) är det bara ca 55% som leder till hållbara lösningar/avtal (avtalet har vid en uppföljning sex månader efter avtalet skrevs visat sig fortfarande följas av parterna).⁶ I förarbetena (SOU 1995:79) till 1998 års reform säger man följande om samarbetsamtal:

”Samarbetsamtal är strukturerade samtal med föräldrar som i samband med eller efter separation är oeniga om hur de skall lösa frågor kring vårdnad och umgänge. Syftet med samtalet är att hjälpa föräldrarna att göra överenskommelser kring barnet. Denna överenskommelse skall ta hänsyn till barnets behov och eventuella önskemål.”⁷

⁴ Glasl, *Confronting Conflict*, s. 83 ff.

⁵ Prop 1997/98:7, s. 1

⁶ SoS-rapport 2000:7, s. 58.

⁷ SOU 1995:79, s.266.

Syftet med samarbetsamtal är att hjälpa föräldrarna att göra överenskommelser om vårdnad, boende och umgänge kring barnet. Det sägs inte att man ska arbeta för att dessa överenskommelser ska vara hållbara och det sägs inte hur man ska arbeta för att underlätta för föräldrarna att uppnå dessa överenskommelser. Det finns en risk för att begränsningarna i anvisningarna från lagstiftaren i sig är en av anledningarna till varför samarbetsamtalen inte i högre grad leder till hållbara lösningar mellan föräldrarna.

Varje år utsätts drygt 50.000 barn i Sverige för en separation mellan föräldrarna.⁸ Även om man från lagstiftarens sida försökt tidigarelägga samhällets insatser för att underlätta för föräldrar att uppnå samförståndslösningar får vart tionde av dessa barn uppleva att föräldrarna tvistar i domstol om vårdnad, boende och/eller umgänge.

Med tanke på hur många barn det är som lever med att föräldrarna tvistar om dem kan man starkt ifrågasätta om nuvarande regelsystem underlättar för domstolarna att arbeta för samförståndslösningar mellan tvistande föräldrar. I processen i allmän domstol finns det få möjligheter för domstolen att erbjuda parterna annan hjälp än samarbetsamtal. Domaren kan själv ”medla” mellan parterna, men det torde i praktiken höra till undantagen att domaren tar på sig den uppgiften. Om domstolen tar på sig uppgiften att medla mellan parterna blir medlingen ofta en förhandling om fördelning av vårdnad, boende och umgänge, och tvister mellan föräldrar är sällan möjliga att lösa med hjälp av enbart förhandlingar.

I processen i allmän förvaltningsdomstol finns det en hjälpinsats som undantagsvis kan erbjudas föräldrar som separerat och som inte kan lösa frågan om var barnet ska bo eller hur barnet ska umgås med den andra föräldern. Om någon av föräldrarna ansöker om verkställighet hos länsrätten på grund av att den andra föräldern inte följer allmän domstols avgörande, eller avtal mellan parterna som godkänts av socialnämnden, kan länsrätten enligt 21 kap. 2 § FB förordna om medling.

2.1.3 När föräldrar separerar

När föräldrar separerar brukar de ofta kunna komma överens om vårdnad, boende, och umgänge för barnet utan att behöva hjälp utifrån. Så länge barnet inte far illa hos den förälder barnet bor hos brukar man förutsätta att föräldrarna i sitt beslut tagit hänsyn till vad som är barnets bästa.

Om föräldrarna inte klarar av att komma överens, och om båda föräldrarna anser att man själv är mer lämplig att vara boendeförälder (den förälder barnet huvudsakligen bor hos), då måste någon myndighet ta ställning till vad som är bäst för barnet. Denna prövning kan göras av allmän domstol i en process om vårdnad, boende och umgänge. Prövningen kan också göras av socialnämnden i anslutning till att föräldrarna under samarbetsamtal på familjerätten undertecknar ett avtal om vårdnad, boende, och umgänge.

Om barnet, efter allmän domstols avgörande eller efter att föräldrarna undertecknat ett avtal som godkänts av socialnämnden, av någon anledning befinner sig

⁸ Öberg, B, Öberg, G, Skiljas – men inte från barnen, s. 16f.

någon annanstans än hos boendeföräldern (om barnet exempelvis har stannat kvar hos umgängesföräldern efter en umgängeshelg), eller om umgängesföräldern inte kan utöva sitt umgänge, uppkommer frågan hur boendeföräldern ska få hem barnet igen eller hur umgänget ska kunna komma igång. Om barnet befinner sig hos den andra föräldern, och om föräldrarna har en allvarlig och djup konflikt som försvårar för dem att kommunicera med varandra, har boende-/umgängesföräldern i praktiken oftast bara ett alternativ. Detta alternativ är att ansöka om verkställighet hos länsrätten, vilket innebär att föräldern ber länsrätten om hjälp att få hem sitt barn/få utöva umgänge.

När länsrätten får in en ansökan om verkställighet styrs handläggningen av portalparagrafen 21 kap. 1 § FB: *”Vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet”*. Det innebär att länsrätten redan från början i sin handläggning av ärendet måste ha en uppfattning om vad som är barnets bästa i den aktuella situationen. Detta är ofta en svår uppgift för länsrätten. Inte sällan är den enda information länsrätten har tillgång till parternas inlagor, och avgöranden eller avtal som ligger till grund för ansökan om verkställighet. Länsrätten är förhindrad att göra en egen materiell prövning av vårdnad, boende, och umgänge, samtidigt som den förväntas ta hänsyn till vad som är barnets bästa – en inte helt enkel balansgång.

2.1.4 Två typer av domstolar

För föräldrar som är inblandade i ett verkställighetsmål i allmän förvaltningsdomstol, och där förvaltningsdomstolen förordnat om medling, är det inte sällan oklart vad som är förvaltningsdomstolens och medlarens respektive uppgifter. Begrepps-förvirringen kan vara stor och det är inte ovanligt att parterna blandar ihop processen i länsrätt och tingsrätt med varandra och ibland även gör kopplingar till den familjerätt inom socialtjänsten man kanske tidigare varit i kontakt med.

Det finns, som jag tidigare anfört, två typer av domstolar som berörs i tvister om barn, allmän domstol och förvaltningsdomstol. De kan liknas vid två pyramider i tre våningar som står bredvid varandra. Första våningen i pyramiderna är tingsrätt (allmän domstol) och länsrätt (förvaltningsdomstol). Andra våningen i pyramiderna är hovrätt (allmän domstol) och kammarrätt (förvaltningsdomstol). Längst upp är Högsta Domstolen (allmän domstol) och Regeringsrätten (förvaltningsdomstol). Tingsrätten har hand om ärenden som på något sätt handlar om personers agerande mot varandra – fysiska personer, dvs människor av kött och blod, eller juridiska personer, dvs företag eller organisationer. Länsrätten handlägger ärenden som på något sätt handlar om myndigheters/förvaltningars beslut.

Trots att frågor om vårdnad, boende och umgänge handläggs av allmän domstol behandlas frågor om verkställighet i allmän förvaltningsdomstol. Det finns en historisk förklaring till varför mål om verkställighet hamnat i förvaltningsdomstolen. Före 1968, när barn skulle överlämnas till umgängesföräldern eller boendeföräldern, tillämpade man i praxis de allmänna exekutionsreglerna i utsökningsbalken. Mål om exekution handlades av förvaltningsdomstolen. När man införde särskilda regler om verkställighet av vårdnad, boende eller umgänge flyttades inte handläggningen från förvaltningsdomstolen.

Ett skäl till varför handläggningen fortfarande finns kvar i förvaltningsdomstol skulle kunna vara kopplat till det faktum att förvaltningsdomstolar handlägger ärenden som på något sätt handlar om myndigheters/förvaltningars beslut. För att verkställighet ska kunna ske måste det finnas antingen ett avgörande om vårdnad, boende och/eller umgänge från allmän domstol, eller ett avtal som godkänts av socialnämnden. Allmän domstols avgörande är ett myndighetsbeslut, vilket även socialnämndens beslut är.

Skillnaden mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol är viktig att lyfta fram eftersom det tyvärr inte är ovanligt att inte bara föräldrar utan även ombud behandlar förvaltningsdomstolen som en överprövningsinstans till allmän domstol framförallt när det gäller frågan om hinder för verkställighet på grund av barnets vilja och ålder. I allmän domstol beslutas om vårdnaden om barnet ska delas mellan föräldrarna, var barnet ska bo, och eventuellt om hur barnet ska umgås med den andra föräldern. Förvaltningsdomstolen ska inte ta ställning till vare sig vårdnad, boende eller umgänge i sak utan har som enda uppgift att ta ställning till om allmän domstols avgörande, eller det av socialnämnden godkända avtalet, går att verkställa, dvs får genomdrivas med tvång.

2.2 2002 års vårdnadskommitté och regeringens proposition

Eftersom det efter 1998 års reform har ifrågasatts om de nya reglerna i praktiken lyckats med att föra bort vårdnadsfrågorna från domstolarna och om föräldrar i större utsträckning idag når fram till samförståndslösningar tillsattes 2002 års vårdnadskommitté med uppdrag att utvärdera 1998 års reform om vårdnad, boende och umgänge.⁹ Förutom att undersöka om reformen lyckats med att föra bort vårdnadsfrågor från domstolar och om den lyckats med att underlätta för föräldrar att i så stor utsträckning som möjligt komma fram till samförståndslösningar hade kommittén i uppdrag att göra en översyn av reglerna om verkställighet i 21 kap. FB. I uppdraget ingick som en av kommitténs huvuduppgifter att överväga om handläggningen av verkställighet bör flyttas över till allmän domstol eller någon statlig förvaltningsmyndighet eller om handläggningen även i framtiden skall ombesörjas av allmän förvaltningsdomstol. Kommittén skulle vidare överväga om man genom att utveckla medlingsinstitutet eller på annat sätt kan uppmuntra samförståndslösningar.

Den 1 juni 2005 lade 2002 års vårdnadskommitté fram sina förslag i betänkandet SOU 2005:43. Kommitténs förslag innebär i praktiken att man vill gå ytterligare ett steg i strävandena att tidigarelägga samhällets insatser för att underlätta för föräldrar att uppnå samförståndslösningar.

Idag är det inte ovanligt att parterna driver parallella processer – dels ett ärende om vårdnad, och/eller boende och umgänge i allmän domstol, dels ett ärende om verkställighet av domstolsavgörande eller avtal i förvaltningsdomstol. I praktiken handlar det många gånger om att samma material och frågeställningar prövas i skilda processformer även om det formellt inte är på det sättet. Kommittén föreslår att man renodlar verkställighetsprocessen. Genom att renodla verkställighetsprocessen och bara låta ärendet bli föremål för prövning av verkställighet i vissa bestämda fall flyttas den stora ansträngningen att ena föräldrarna tillbaka till

⁹ Dir. 2002:89.

processen om vårdnad, och/eller boende och umgänge i allmän domstol. Det blir då också naturligt att bestämmelsen om medling i verkställighet bör upphävas och att istället införa den möjligheten i mål om vårdnad, och/eller boende och umgänge i allmän domstol. När förvaltningsdomstol idag förordnar om medling innebär det att man i vissa fall i verkställighetsprocessen gör ett försök att underlätta för parterna att nå fram till en samförståndslösning om vårdnad, och/eller boende och umgänge.

Kommitténs förslag är således att handläggningen av verkställighet flyttas över till allmän domstol och att bestämmelsen om medling i ärenden om verkställighet bör upphävas, förutom när det gäller ärenden om överflyttning av barn i andra fall än enligt domstolsavgörande eller avtal. Medling, anför kommittén, sker lämpligast, om det är påkallat, i själva vårdnads- eller umgängesmålet och inte i verkställighetsprocessen.¹⁰

En anledning till att man vill ha kvar medlingsinstitutet, även om man enligt ovan vill flytta över det till processen i allmän domstol, är att kommittén under sitt arbete kommit fram till att medlingsinstitutet ”*på vissa håll i landet*” utvecklats på ett sätt som gjort den framgångsrik på så sätt att man under medlingsarbetet underlättar för föräldrarna att nå fram till hållbara samförståndslösningar. Den typen av medling kommittén förefaller åsyfta har utvecklats i samarbete mellan domare, ombud, parter och medlare under den sista och mest infekterade fasen av föräldrarnas konflikt, i verkställighetsprocessen. I linje med lagstiftarens tidigare strävanden att tidigarelägga samhällets insatser för att underlätta för föräldrar att uppnå samförståndslösningar vill kommittén förflytta den här typen av framgångsrik medling till en tidigare fas, till prövningen av vårdnad, boende och umgänge i allmän domstol.

Den 16 mars 2006 överlämnade regeringen en proposition till riksdagen. Propositionen utgår från betänkandet från 2002 års vårdnadskommitté. Den enda större skillnaden som är värd att beakta i det här sammanhanget är, som jag tagit upp i inledningskapitlet, att regeringen föreslår att möjligheten att besluta om medling i verkställighetsprocessen bör behållas i verkställighetsprocessen, vilket i praktiken innebär att allmän domstol kommer att få möjlighet att förordna om medling både i vårdnadsålet och i verkställighetsprocessen.

Domstolen har idag en skyldighet att i dispositiva tvistemål verka för att parterna förlikas (42 kap. 17 § RB). En sådan uttrycklig skyldighet finns inte i indispositiva tvistemål som t.ex. i mål om vårdnad, boende eller umgänge. Regeringen föreslår i sin proposition att det införs en skyldighet för domstolen att även i indispositiva tvistemål verka för att parterna förlikas. När det gäller mål om vårdnad, boende eller umgänge bör dock en förutsättning vara att en samförståndslösning kan förutsättas vara bäst för barnet.¹¹

För den här framställningen är följande förslag till lagändringar av intresse: dels att det i föräldrabalken skall införas en ny paragraf, 6 kap. 18 a §, dels att 21 kap. 1 § FB och 21 kap. 2 § FB föreslås få en ny lydelse, dels att 42 kap. 17 § RB föreslås få en ny lydelse.

¹⁰ SOU 2005:43, s. 304.

¹¹ Prop 2005/06:99, s. 62 ff.

6 kap. 18 a § FB

Rätten får uppdra åt en medlare att försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning som är förenlig med barnets bästa. Rätten kan lämna medlaren närmare anvisningar om vad han eller hon skall iaktta när uppdraget fullgörs.

Medlaren skall inom den tid som rätten bestämmer lämna en redogörelse för de åtgärder som har vidtagits. Tiden får inte sättas längre än fyra veckor. Rätten får dock förlänga tiden, om det finns förutsättningar att nå en samförståndslösning.

Medlaren har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt. Rätten beslutar om ersättningen. Ersättningen betalas av allmänna medel.

21 kap. 1 § FB

Nuvarande lydelse

Vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet.

Verkställighet av *vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, boende, umgänge eller överlämnande av barn söks hos länsrätten*. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att verkställighet ändå får ske, får *länsrätten* inte vidta åtgärder enligt 2–4 §§.

Verkställighet av avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § *andra* stycket söks hos *länsrätten*. Vad som i detta kapitel föreskrivs om verkställighet av dom eller beslut som vunnit laga kraft gäller även ett sådant avtal.

Föreslagen lydelse

Vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet. *Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.*

Verkställighet av *en dom eller ett beslut om vårdnad, boende, umgänge eller överlämnande av barn söks hos tingsrätten i den ort där barnet har sitt hemvist*. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att verkställighet ändå får ske, får *rätten* inte vidta åtgärder enligt 2–4 §§.

Verkställighet av avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § *tredje* stycket söks hos *tingsrätten i den ort där barnet har sitt hemvist*. Vad som i detta kapitel föreskrivs om verkställighet av *en dom eller ett beslut som vunnit laga kraft* gäller även ett sådant avtal.

Om en annan tingsrätt handlägger ett mål mellan samma parter om vårdnaden, boendet eller umgänget, får verkställighet också sökas hos den tingsrätten.

Om det inte finns någon annan behörig domstol, tas frågan om verkställighet upp av Stockholms tingsrätt.

21 kap. 2 § FB*Nuvarande lydelse*

Innan *länsrätten förordnar* om verkställighet, får den uppdra åt ledamot eller suppleant i socialnämnden eller tjänsteman inom socialtjänsten att verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall fullgöra vad som åligger honom eller henne. *Sådant* uppdrag får även lämnas åt någon annan lämplig person.

Den som har fått ett uppdrag enligt första stycket skall inom den tid som *länsrätten* bestämmer lämna *denna* en redogörelse för de åtgärder som har vidtagits och vad som i övrigt har kommit fram. Tiden får inte sättas längre än två veckor. *Länsrätten* får dock förlänga tiden, om det finns förutsättningar för att nå en frivillig fullgörelse. .

Föreslagen lydelse

Innan *rätten beslutar* om verkställighet, får den uppdra åt *en* ledamot eller suppleant i socialnämnden eller *en* tjänsteman inom socialtjänsten att verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall fullgöra vad som åligger honom eller henne. *Ett sådant* uppdrag får även lämnas åt någon annan lämplig person.

Den som har fått ett uppdrag enligt första stycket skall inom den tid som *rätten* bestämmer lämna en redogörelse för de åtgärder som har vidtagits och vad som i övrigt har kommit fram. Tiden får inte sättas längre än två veckor. *Rätten* får dock förlänga tiden, om det finns förutsättningar för att nå en frivillig fullgörelse.

42 kap. 17 § RB*Nuvarande lydelse*

Är saken sådan att förlikning därom är tillåten, skall rätten, i den mån det är lämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna förlikas.

Om det med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare att särskild medling äger rum, kan rätten förelägga parterna att inställa sig till förlikningssammanträde inför medlare som förordnas av rätten.

Föreslagen lydelse

Rätten skall, om det är lämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna förlikas eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning.

Om det *i ett mål där förlikning om saken är tillåten* med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare att särskild medling äger rum, kan rätten förelägga parterna att inställa sig till *ett* förlikningssammanträde inför medlare som förordnas av rätten.

Kapitel 3 Medling i verkställighetsmål

3.1 Bakgrund

3.1.1 Medlarens uppgift

Det finns en direkt koppling mellan vad som är förvaltningsdomstolens uppgift i mål om verkställighet och hur många domare och medlare tänker sig att medling i mål om verkställighet bör gå till. Kammarrätten i Jönköping sa följande om mitt arbete som medlare i Kammarrättens mål nr 1031-05: *”Av Peter Hanthes redogörelse ovan framgår att han gått utöver sitt uppdrag. Målet i kammarrätten gäller enbart verkställigheten av den allmänna domstolens dom. Medlaren har sålunda inte förvaltningsdomstolens uppdrag att verka för andra lösningar än den angiven dom anvisar. Verkställighetsmålet skall inte genom medlingen bringas att ersätta allmän domstols prövning av vårdnad och umgänge. Det som förekommit ger anledning att överväga om den av Peter Hanthe begärda ersättningen skall begränsas. Med hänsyn till de kontakter som underhand förekommit mellan honom och kammarrätten bör emellertid någon reducering av ersättningen inte ske i förevarande fall”*.

Medling handlar enligt 21 kap. 2 § FB om att *”verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall fullgöra vad som åligger honom eller henne”*. Medling i mål om verkställighet, så som många domare och medlare uppfattar det, handlar **inte** om att verka för andra lösningar än den angiven dom anvisar. På vissa håll i landet har dock domare och ett fåtal medlare i samarbete med parterna och deras ombud undantagsvis arbetat för att underlätta för parterna att nå fram till hållbara lösningar, även om dessa lösningar avviker från vad angiven dom anvisat. När 2002 års vårdnadskommitté och regeringen talar om att införa medling som en möjlighet i vårdnadsfall förefaller det som om det är denna typ av medling man tänker sig – medling som handlar om att *”verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall fullgöra vad som åligger honom eller henne”* skapar inte något utrymme för hållbara samförståndslösningar. Även om det är lovvärt att regeringen föreslår att medlaren ska få ökade möjligheter att fullgöra sin uppgift på ett konstruktivt sätt är det anmärkningsvärt att regeringen utan närmare utredning vill införa en typ av medling som få medlare har begränsad erfarenhet av!

3.1.2 Förutsättningar för medling

Enligt 21 kap. 2 § FB får medlingsuppdrag ges till ledamot eller suppleant i socialnämnden eller tjänsteman inom socialtjänsten, eller annan lämplig person. Flertalet domstolar anlitar socialsekreterare inom familjerätten i den aktuella orten, medan andra anlitar fristående, privata, medlare.¹² Det innebär i praktiken att många medlare har en koppling antingen till länsstyrelse eller familjerätt. Det innebär också att det tillhör undantagsfallet att medlaren har någon annan grundutbildning än socionomexamen. Kompetensen hos medlarna varierar i stor omfattning – vissa domstolar har tillgång till medlare med lång erfarenhet och hög kompetens medan andra domstolar har svårt att få tag på medlare och får godta dem som är villiga att åta sig ett medlingsuppdrag.¹³

¹² Domstolsverket, Seminarium om mål enl. 21 kap. föräldrabalken, s. 71.

¹³ A.a. s. 71.

Medlaren har i utgångsläget högst två veckor på sig för att fullgöra sitt uppdrag. Tiden kan förlängas om det finns förutsättningar för att nå en frivillig fullgörelse.

Det finns i huvudsak fyra typsituationer i vilka förvaltningsdomstolen brukar förordna om medling:

1. När domstolen tror att parterna kan komma fram till en frivillig lösning om dom får lite hjälp – vilket en medlare kan antas erbjuda.
2. När förvaltningsdomstolen behöver mer information. Förvaltningsdomstolen skall enligt 8 § Förvaltningsprocesslagen *”tillse att mål blir så utrett som dess beskaffenhet kräver”*. Domstolen ser att mycket av vad parterna hävdar i sina inlagor innebär att ord står mot ord, och att det finns en risk för att även om man kallar in parterna till muntlig förhandling så tillför det inte ärendet ett bättre beslutsunderlag. För att få en kompletterande bild av vad konflikten handlar om behöver domstolen få information från en utomstående ”utredare”. Framförallt handlar detta om situationer när motparten hävdar att det föreligger hinder för verkställighet och det är svårt att styrka att det finns sådant hinder. En typsituation är när barnet är runt tolv år eller äldre och det hävdas att barnets vilja inte överensstämmer med allmän domstols avgörande eller det av socialnämnden godkända avtalet.
3. Enligt 21 kap. 4 § första stycket FB ska förvaltningsdomstolen förordna om medling, om inte särskilda skäl talar emot det, om den beslutat att barnet ska hämtas med polismyndighetens försorg.
4. Den fjärde och sista typsituationen handlar om när förvaltningsdomstolen vill skjuta prövningen av ansökan framför sig en kort tid. Det handlar oftast om när ärendet är på väg att prövas i allmän domstol och man vill avvakta vad allmän domstol beslutar.

Det är inte ovanligt att det är flera skäl som samverkar när förvaltningsdomstolen fattar ett beslut om att förordna om medling. Domstolen kan till exempel hoppas på en frivillig lösning samtidigt som domstolen vet att barnet har nått en sådan ålder och mognad att dess vilja kan utgöra hinder för verkställighet.

3.1.3 Medlingens styrdokument

Enligt 21 kap. 2 § FB får länsrätten uppdra åt lämplig person att verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall fullgöra vad som åligger honom eller henne enligt allmän domstols avgörande eller avtal som godkänts av socialnämnden. Det bör inom parentes nämnas att det inte någonstans i 21 kap. FB nämns något om ”medling”. Det faktum att man ändå talar om ”medling i verkställighetsmål” torde ha sitt ursprung i praxis.¹⁴ Enligt samma paragraf har den som fått uppdraget två veckor på sig att fullgöra sitt uppdrag och därefter ska en redogörelse för de åtgärder som har vidtagits och vad som i övrigt har kommit fram lämnas till länsrätten. Tiden kan förlängas om det finns förutsättningar för att nå en frivillig fullgörelse.

Uppdrag enligt 21 kap. 2 § FB regleras närmare i 4–7 §§ förordning (1967:715) om tillämpning av 21 kap. FB. Förordningens 4 § stadgar att uppdrag enligt 21

¹⁴ Sjösten, s. 171.

kap. 2 § FB ej bör lämnas om det är osannolikt att den som har hand om barnet fullgör det som honom eller henne åligger eller om ett förordnande om medling kan antas onödigt fördröja ärendets handläggning. I förordningens 4 § stadgas även att den som fått uppdraget bör handla skyndsamt och att barnets inställning bör klarläggas om det är möjligt och lämpligt. Förordningens 6 § stadgar att om uppdraget inte leder till frivillig fullgörelse skall medlaren i sin redogörelsen ange dels vad den som har hand om barnet har anfört som skäl för sin vägran, dels om det synes föreligga sådant förhållande som enligt 21 kap. 5 eller 6 § eller 7 § andra stycket FB hindrar verkställighet. Förordningens 7 § stadgar att länsrätten kan lämna den som fått uppdrag närmare anvisningar om vad som ska iakttagas vid uppdragets fullgörande.

Medlingsuppdraget styrs vidare i viss mån av de förarbeten som föregått införandet av 21 kap. FB och senare ändringar i lagtexten. Härur framgår bl. a. att uppdraget inte ska ges till socialnämnden utan direkt till den person som ska utföra det.¹⁵ När det gäller tiden för förordnandet och möjligheterna till förlängning betonas vikten av att alla ansträngningar görs för att barnet ska överlämnas frivilligt.¹⁶ Samtidigt sägs det att med utgångspunkt från barnets bästa ska ett utdraget förfarande så långt möjligt undvikas.¹⁷

3.1.4 Faktorer som påverkar medlingsuppdraget

Det är framförallt två faktorer som är avgörande för om och i så fall hur medlingen genomförs. Domstolens och den handläggande domarens inställning till medling i verkställighetsmål är avgörande för om uppdrag enligt 21 kap. 2 § FB överhuvud taget lämnas. 4 § och 7 § förordning (1967:715) om tillämpning av 21 kap. FB ger domaren utrymme att själv avgöra om uppdrag ska lämnas och vilka anvisningar som lämnas till den som får uppdraget. Domare som är av åsikten att medling enbart ska syfta till att förmå den som har hand om barnet att frivilligt fullgöra det som honom eller henne åligger medger sällan att medlaren arbetar för en hållbar samförståndslösning och medlaren förutsätts klara av sitt uppdrag inom de stadgade två veckorna.

Den andra faktorn som är avgörande för hur medlingen genomförs är domstolens tillgång till kompetenta medlare. Även om domaren är positiv till att uppdraget inriktas på att underlätta för parterna att uppnå en hållbar samförståndslösning kan det vara svårt att hitta erfarna och kompetenta medlare som inte enbart är inställda på att uppdraget handlar om att förmå den som har hand om barnet att frivilligt fullgöra det som honom eller henne åligger. Medlingsuppdraget kan därför i praktiken komma att stanna vid en begränsad insats som i bästa fall leder till en kortsiktigt hållbar lösning.

Av ovanstående torde framgå att det finns en viss rättsosäkerhet i nuvarande regelsystem – medling i verkställighetsmål kan vara en hjälp för tvistande parter att uppnå hållbara samförståndslösningar, men möjligheten för parterna att få denna hjälp är kopplad till var i landet parterna bor och till inställningen till medling hos domaren som handlägger ärendet!

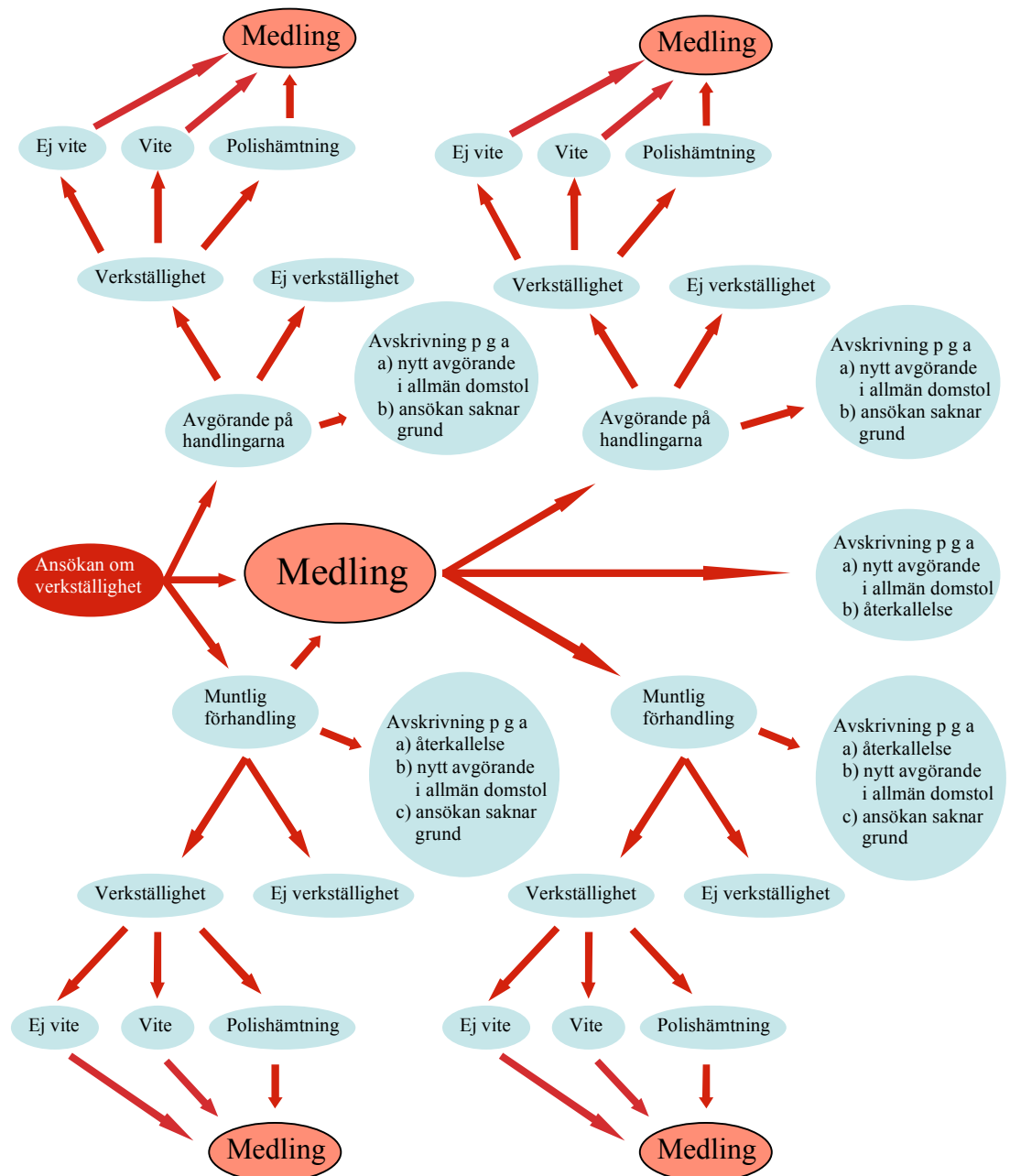
¹⁵ Prop. 1967:138 s. 42 f. och s. 54.

¹⁶ Prop. 1982/83 s. 15.

¹⁷ A.prop. s. 27.

3.2 Medling i olika faser av verkställighetsprocessen

3.2.1 Verkställighetsprocessens olika faser

3.2.2 Medling i de olika faserna av verkställighetsprocessen

Medling kan förekomma i flera olika situationer i verkställighetsprocessen, men i praktiken är det i huvudsak antingen direkt efter ansökan om verkställighet eller efter en första muntlig förhandling som domstolen förordnar om medling enligt 21 kap. 2 § FB. Domstolen kan enligt 21 kap 4 § FB lämna uppdrag enligt 2§ i anslutning till ett förordnande om verkställighet. Detta sker i praktiken mycket sällan, och i de fall det sker är syftet oftast att medlaren skall se till att den tappande parten "rättar in sig i ledet". Undantaget är när domstolen beslutat om polishämtning och då också skall lämna uppdrag enligt 2 §.

Undantagsvis finns det ytterligare två situationer i vilka det förekommer att domstolen förordnar om medling. Länsrätten kan kalla parterna och en medlare till en muntlig förhandling utan att medlaren dessförinnan träffat parterna. Skälet kan vara att länsrätten i brådskande ärenden inte anser sig kunna avvakta utgången av ett eventuellt medlingsuppdrag men i anslutning till att parterna träffas i en muntlig förhandling vill ha en medlare till hands för att vid behov kunna utnyttja de möjligheter en opartisk medlare kan erbjuda. Detta sätt att använda medlare förekommer också då länsrätten kallar parterna till muntlig förberedelse – ett mindre formellt förfarande än en muntlig förhandling.¹⁸ Den andra situationen är när länsrätten under pågående handläggning av ärendet förordnar om ”medmedlare”, en medlare som tillsammans med den tidigare förordnade medlaren blir förordnad enligt 21 kap. 2 § FB.

3.3 Arbetsmetoder och möjliga resultat

3.3.1 Tre nivåer

Det finns tre ambitionsnivåer medlaren kan bestämma sig för att ha.¹⁹ Medlaren kan bestämma sig för ambitionsnivån innan kontakter tagits med parterna, oftast som en följd av direktiv i förordnandet från domstolen. Medlaren kan bestämma sig i ett senare skede som ett resultat av den information de första mötena med parterna gett. På den lägsta ambitionsnivån ligger en typ av snabbutredning enbart i syfte att klarlägga om det föreligger hinder för verkställighet. På samma nivå ligger att enbart gå in och förmå den som inte följer allmän domstols avgörande, eller av socialnämnden godkänt avtal, att ”rätta in sig i ledet”. Det handlar om att göra en snabb, begränsad och fokuserad insats, utan att tappa barnperspektivet – det finns en skyldighet för såväl domstol som medlare att följa FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

På nästa nivå ligger att göra en djupare utredning, ofta därför att barnet är runt tolv år och påstås ha uttryckt en vilja som avviker från allmän domstols avgörande, eller av socialnämnden godkänt avtal. På samma nivå ligger att underlätta för parterna att nå fram till en frivillig lösning, ofta genom att som medlare finnas med i bakgrunden en kortare tid. Arbetet på såväl denna som nästa nivå förutsätter normalt en förlängning av uppdraget utöver de två veckor lagen föreskriver.²⁰

På den översta nivån ligger att arbeta för en djupare och mer hållbar lösning. Det torde vara arbete på denna nivå regeringen syftar på i sitt förslag, och som jag i denna framställning valt att benämna familjemedling. En allmän utgångspunkt är att samförståndslösningar är bäst för barnet.²¹ Familjemedling syftar till att underlätta för föräldrarna att uppnå samförståndslösningar och handlar till stor del om att arbeta med parternas bilder av varandra och deras förhållningssätt till varandra.

Indelningen i nivåer har främst att göra med dels insatsen utifrån tidsbehov, både när det gäller antalet arbetstimmar och när det gäller antalet veckor, dels den förväntade hållbarheten. Medlarens val av insats styrs av de direktiv medlaren får

¹⁸ Stiftelsen Allmänna barnhuset, 1997, s. 67.

¹⁹ Den fortsatta framställningen i detta kapitel bygger, där inte annat sägs, på författarens egna erfarenheter och på ej dokumenterade samtal med andra medlare.

²⁰ Domstolsverket, Seminarium om mål enl. 21 kap. föräldrabalken, s 73 ff.

²¹ Prop 2005/06, s. 62

från domstolen i samband med förordnandet, och av medlarens bedömning av parternas behov, vilja och förmåga. Det finns ingen direkt koppling mellan nivåerna och behovet av kompetens hos medlaren – en insats som syftar till att få en part att ”rätta in sig i ledet” kan vara minst lika kvalificerad som en insats som syftar till en djupare och mer hållbar lösning. Det finns inte heller någon koppling mellan insatsen i timmar och förväntad hållbarhet – ibland kan det räcka med att informera föräldrarna om deras respektive rättigheter och skyldigheter för att de ska hitta ett fungerande och hållbart förhållningssätt i förhållande till varandra.

3.3.2 Utredning/”rättning i ledet”

På den här lägsta nivån kan det handla om att gå in och få en förälder att ”rätta in sig i ledet”. Det kan ibland räcka med att informera föräldern/föräldrarna om vad som är deras respektive rättigheter och skyldigheter. Det kan också handla om att medlaren träffar respektive part och barnet/barnen någon gång, inhämtar upplysningar från berörda myndigheter och därefter skriver en redogörelse till länsrätten, i vilken man redogör för sin uppfattning om eventuella hinder för verkställighet. Undantagsvis kan en snabb och fokuserad insats vara tillräcklig för att parterna ska finna sig i sin situation och ”rätta in sig i ledet”. Mer vanligt torde vara att ärendet återkommer inom en inte alltför avlägsen framtid som ett nytt ärende, antingen i allmän domstol eller i förvaltningsdomstol. På den här nivån handlar det oftast om ärenden som inte är komplicerade på grund av barnets ålder och vilja, påstådda övergrepp, etc.

Ett typiskt medlingsuppdrag kan beskrivas på följande sätt:

Det tillhör mer regel än undantag att parterna har juridiska ombud. Ombuden har ofta, på gott och på ont, mycket stora möjligheter att påverka parternas inställning till en frivillig lösning. Ombudets syn på möjligheterna att hitta andra lösningar än rent juridiska är därför av stor betydelse för medlarens möjligheter att snabbt och effektivt underlätta för parterna att nå fram till lösningar. Inte sällan är parterna mitt inne i, eller på väg in i, en process i allmän domstol om vårdnad, boende och/eller umgänge. Utgången av en prövning i förvaltningsdomstol om verkställighet kan påverka processen i allmän domstol, och det är därför inte ovanligt att processtaktiska skäl står i vägen för frivilliga lösningar mellan parterna. För att minska riskerna för rent processtaktiska beslut från ombudets sida är det viktigt att ha med ombudet i medlingsprocessen från början. Medlingsuppdraget brukar därför inledas med en kontakt med respektive parts ombud. Ombudet kontakter därefter sin klient och informerar klienten om att en medlare är förordnad av länsrätten och att medlaren vill komma i kontakt med klienten.

Den första kontakten med respektive part syftar enbart till att mycket kortfattat redogöra för syftet med medlingsuppdraget och att komma fram till en tid för ett första personligt möte. Av taktiska skäl kan det vara lämpligt att ha som huvudregel att alltid träffa sökanden först, för att det inte senare i processen ska ifrågasättas varför medlaren valt att träffa den ena parten före den andra. Som medlare är det avgörande att hela tiden ha båda parternas förtroende och att ingen av parterna får anledning att känna att medlaren tar parti för någon av parterna.

På första nivån handlar det antingen om att göra en snabbutredning för att utreda eventuella hinder mot verkställighet eller att göra en fokuserad insats för att få föräldern (eller ibland båda föräldrarna) att ”rätta in sig i ledet”. Ofta handlar det

om situationer där ett flertal myndigheter är inblandade på olika sätt, och telefonsamtal med socialtjänst, skolor, polis och åklagare, och domstolar är nödvändiga för att få tillgång till information. Denna information kan vara viktig när det gäller att övertyga den tredskande föräldern om det felaktiga i att inte följa avtalet eller avgörandet, eller när det gäller att övertyga sökanden om att det föreligger hinder för verkställighet och att det kan finnas anledning att återkalla sin ansökan eller att gå med på en frivillig lösning som avviker från avtalet eller avgörandet.

Det första individuella mötet bör ske så fort som möjligt. Vanligtvis kan mötet ske i respektive parts bostad, men det är viktigt att parten känner sig trygg under mötet varför det sällan finns skäl att kräva att mötet ska ske på någon viss plats eller tid. Huvudregeln är ett individuellt möte mellan medlare och part, men om parten inte på några villkor kan tänka sig ett möte utan att ha med hela släkten och sitt ombud och vill träffas på ombudets kontor så måste medlaren kunna visa flexibilitet. Det som är viktigt under det första mötet är att barnet inte är närvarande eller kan höra samtalet. Det första samtalet brukar handla om att ta del av vad konflikten handlar om och det innebär att parterna förmedlar sin, som huvudregel svarta, bild av motparten. Detta samtal är högst olämpligt att barnet tar del av.

Efter det första samtalet med respektive part får medlaren klart för sig om det finns någon öppning för en frivillig lösning. Om medlaren inte redan innan, som en följd av direktiv från domstolen, beslutat sig för vilken typ av insats som är lämplig, är det som regel nu detta beslut fattas. Det händer att det är uppenbart att någon av parterna – i praktiken inte alltid motparten – missförstått eller inte alls förstått sina och den andra partens respektive rättigheter och skyldigheter. Det kan handla om hur domstolens avgörande eller det godkända avtalet ska tolkas och användas i praktiken. Det kan också handla om förståelsen av och tolkningen av de bestämmelser som påverkar föräldrarnas situation i förhållande till varandra och i förhållande till samhället. Vanligt är att det handlar om ekonomiska frågor, underhållsstöd, folkbokföring, barnbidrag, bodelning, etc. I alla de här fallen kan det räcka att medlaren informerar parten/parterna om den praktiska innebörden av lagtext och olika myndigheters bestämmelser för att parterna ska hitta fram till ett hållbart förhållningssätt till varandra.

En annan typsituation där det kan vara tillräckligt med information om rättssystemet för att lösa upp konfliktsituationen, åtminstone tillfälligt, är när parterna befinner sig i parallella processer – det pågår samtidigt en process i allmän domstol om vårdnad, boende och umgänge. Det här är en situation som är tveeggad, för å ena sidan måste medlaren ha tillgång till kunskaper om hur processen i allmän domstol går till, och då handlar det tyvärr ofta om kunskaper om vad som är processtaktiskt ”riktigt”. Å andra sidan är ett processtaktiskt ”riktigt” agerande inte alltid förenligt med medlarens uppfattning om vad som är barnets bästa.

När det pågår parallella processer är läget så gott som alltid helt låst. Båda parterna är övertygade om att allmän domstol i nästa prövning kommer att lyssna på dem och är inte beredda att backa en millimeter av rädsla för att tappa mark i den kommande domstolsprövningen. Om det finns ombud, vilket det som huvudregel alltid finns, är en lösning i den här situationen beroende av vad ombudet anser är processtaktiskt riktigt att göra. Det förefaller som om många ombud saknar förmåga att se mer långsiktigt till vad som kan vara barnets bästa i föräldrarnas konflikt. De råd parterna får av sina ombud syftar i första hand till att underlätta

för dem att vinna den närmaste processen i allmän domstol. Det är vanligt att parterna avråds från att gå in i en medlingsprocess som kan leda fram till en samförståndslösning, och av det skälet stannar ofta medlingsarbetet på den här lägsta nivån när parterna befinner sig i parallella processer.

En konstruktiv arbetsinsats från medlarens sida förutsätter mycket goda kunskaper om hur rättsprocessen i vårdnadstvister går till för att kunna ge parterna den information de behöver för att kunna förstå varför de, med hänsyn till eventuella kommande domstolsprocesser, måste medge någon form av umgänge eller lämna över barnet. Det är tyvärr mer regel än undantag att parterna frågar sig ”varför har inte mitt ombud eller någon från familjerätten berättat det här för mig?”.

3.3.3 Kortsiktig lösning

På den här nivån kan det handla om att göra en djupare utredning på grund av påståenden om att barnet uttryckt en vilja som inte överensstämmer med allmän domstols avgörande, eller av socialnämnden godkänt avtal, eller påståenden om att barnet skulle fara illa om verkställighet skulle beviljas. När det gäller påståenden om barnets vilja handlar det oftast om barn som är från elva år och uppåt. Om socialtjänsten inlett utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) finns det anledning att inleda ett nära samarbete med socialtjänsten för att minimera riskerna för insatser från båda håll som motverkar varandra.

Det kan också handla om att medlaren, efter överenskommelse med parterna och förvaltningsdomstolen, arbetar för att underlätta för parterna att nå en överenskommelse om hur umgänget kan komma igång eller överflyttning kan ske. Som medlare kan man under sitt uppdrag vara mer eller mindre aktiv – gemensamt för arbetet på den här nivån är att uppdraget oftast tar längre tid än de lagstadgade två veckorna. Medlarens arbetsinsats kan handla om att vid några tillfällen vara en typ av kontaktperson för att underlätta för umgänget att komma igång. Det kan också handla om att man erbjuder en form av samtal som liknar de samarbetsamtal familjerätten erbjuder.

Även om medlingsarbetet resulterar i att barnet överlämnas eller att umgänget kommer igång är de flesta medvetna om att det bara är en tidsfråga innan parterna på nytt är i konflikt med varandra.

Ett typiskt medlingsuppdrag kan beskrivas på följande sätt:

Uppdraget initieras på samma sätt som på den lägsta nivån med kontakter med eventuella ombud och individuella möten med respektive part. Första mötet går till på i princip samma sätt, men omständigheterna ser annorlunda ut. Även om parterna befinner sig i en parallell process är parterna (och deras ombud) överens om att det är lämpligt att lösa upp den lösning som av någon anledning uppstått. Någon form av kortsiktig lösning som kan innebära en överflyttning under kontrollerade former eller en upptrappning av umgänget under kontrollerade former kan vara en framkomlig väg för att lösa upp en situation där parterna fastnat i låsta positioner. Här kan medlaren göra en insats i egenskap av auktoritär och opartisk tredje part som enbart står på barnets sida.

En insats på den här nivån kan innebära att man erbjuder parterna ett gemensamt möte. Regeringen säger i sin proposition: ”Enligt nuvarande regler finns det både i

dispositiva tvistemål och i verkställighetsmål enligt föräldrabalken möjligheter för domstolen att besluta att parterna skall inställa sig till ett möte inför en medlare (42 kap. 17 § rättegångsbalken respektive 21 kap. 2 § föräldrabalken).” Jag har svårt att se hur man i 21 kap. 2 § FB kan tolka in att domstolen kan besluta att parterna skall inställa sig till ett möte inför en medlare. Ett gemensamt möte inför medlare bör dessutom vara frivilligt för att mötet ska ha något så när goda förutsättningar att vara meningsfullt.²²

Ett gemensamt möte mellan parterna på den här nivån sker lämpligen med parternas ombud närvarande, om än inte deltagande. Detta är särskilt viktigt om parterna befinner sig i parallella processer för att ingen av parterna ska behöva sväva i ovisshet om en eventuell överenskommelse är processtaktiskt riktig eller felaktig. Detta gäller naturligtvis även i de situationer som någon av parterna står i begrepp att eventuellt väcka talan om vårdnad, boende och/eller umgänge. Eftersom medlaren på denna nivån försöker underlätta för parterna att komma loss ur en fastlåst position är det extra viktigt att ha med ombuden under hela processen. Det handlar inte sällan om lösningar som delvis, om än bara tillfälligt, avviker från allmän domstols avgörande. Om inte ombuden är med under hela processen kan det hända att medlaren först gör en överenskommelse med parterna som sedan något av ombuden starkt avråder sin part att fullfölja. Möjligheter till lösningar som rent objektivt är till barnets bästa och som gör att parterna kan närma sig varandra kan ointetgöras i sista sekund därför att något av ombuden av okunskap, ovilja, eller oförmåga att se långsiktiga konsekvenser av vissa beslut avråder sin part att medverka till en samförståndslösning.

Ett annat skäl till att medlingsarbetet kan hamna på den här nivån med något mer långtgående insatser är att barnet/barnen uppnått en sådan ålder eller mognad att barnets vilja måste beaktas. Även om det alltid, även i uppdragen på lägsta nivån, är viktigt att prata med barnen, är det extra viktigt att få en så tydlig bild som möjligt av barnens vilja när de uppnått en ålder och mognad som gör att deras vilja måste beaktas. Både barn och föräldrar, och ibland även ombuden, har en bild av att det är en absolut tolv-årsgräns som gäller. Så är inte fallet i praktiken. Det finns inte inom ramen för denna framställning anledning att i detalj beskriva vad som kan vara avgörande för om ett barns vilja blir beaktat eller ej. Kortfattat handlar det om en kombination av situationen som helhet, barnets förmåga att se konsekvenserna av sin vilja, och vad barnet uttrycker att det vill. Det finns dock studier som tyder på att domstolen både utreder och beaktar barnets vilja i mycket liten utsträckning.²³ Regeringen har i sin proposition föreslagit att åldersgränsen tas bort och betonar betydelsen av hänsyn till barnets vilja, oavsett dess ålder, genom att lyfta fram barnets vilja i den inledande paragrafen i 21 kap. FB.²⁴

3.3.4 Långsiktig lösning/familjemedling

På denna tredje och högsta nivån syftar medlarens arbete till att underlätta för parterna att nå fram till en djup och långsiktigt hållbar lösning. Det handlar i första hand om medling i dess egentliga bemärkelse, men det kan också handla om att i samarbete med socialtjänsten hitta former för hur umgänge ska kunna äga rum med kontaktperson eller på annat sätt.

²² Family Mediation in Europe, s. 99 ff.

²³ Barnombudsmannen, Ta hänsyn till barnets bästa i verkställighetsmål, 2001, s. 3.

²⁴ Prop 2005/06:99, s 82 ff.

Eftersom medlaren i samarbete med domare och parterna och deras ombud arbetar för en lösning som kan komma att avvika från allmän domstols avgörande, eller av socialnämnden godkänt avtal, är det ovanligt att medlaren medges möjligheter att inom ramen för sitt uppdrag arbeta för en sådan lösning.

Ett typiskt medlingsuppdrag på denna nivå kan beskrivas på följande sätt:

Uppdraget initieras på samma sätt som i de båda lägre ambitionsnivåerna med kontakter med eventuella ombud och individuella möten med respektive part. Det finns några grundläggande faktorer som förefaller avgöra om medlingsarbetet kan hamna på den här nivån. Först, och viktigast, är att domstolen ställer sig positiv till den här typen av mer långtgående insatser som kan leda till lösningar som avviker från gällande avtal eller avgöranden från allmän domstol.

En annan viktig faktor är att parterna kommit fram till att fortsatt kamp inte är en framkomlig väg – parterna måste vara mogna att gemensamt närma sig en samförståndslösning. Långsiktigt hållbara lösningar förutsätter att parterna har en viss känsla av förtroende för att den andra parten inte bara är ute efter att ”jävlas”. I bästa fall kan parterna enas om att arbeta vidare på att uppnå en allt högre grad av respekt för varandra, men ofta är det tillräckligt att parterna till en början är överens om att de inte har förtroende för varandra och på vilket sätt de brister i förtroende. Om det finns ombud i bakgrunden är det nödvändigt att ombuden är införstådda med att fortsatta tvister är ett absolut sista alternativ, och att deras roll enbart är att bistå med information om vad som gäller i de fall parterna har olika uppfattningar om vad som är rätt och fel rent juridiskt.

I huvudsak finns det två olika huvudtyper av lösningar på den här nivån. Den ena typen av lösning handlar om att i samarbete med bland annat socialtjänst skapa förutsättningar för praktiska lösningar för hur umgänge mellan barn och förälder ska kunna gå till. Det handlar här i första hand om föräldrar som av olika skäl inte klarar av ett umgänge utan hjälp på olika sätt. För att boendeföräldern ska kunna acceptera ett umgänge, och för att man rent objektivt ska kunna säga att umgänget är bra för barnet, krävs det ofta att man prövar sig fram med olika former av lösningar under en längre tid. Det behöver egentligen inte innebära att man gör avsteg från vad allmän domstol beslutat, utan mest om att båda parterna ska bygga upp ett förtroende för att lösningen fungerar och är bra för barnet. I syfte att få igång ett umgänge kan man stegvis trappa upp detta i riktning mot vad allmän domstol beslutat. Kommittén har i sitt betänkande tagit upp möjligheterna att använda sig av försöksumgänge för att få igång umgänget.²⁵

Den andra huvudtypen av lösning handlar om att med hjälp av gemensamma möten ledda av en medlare underlätta för föräldrarna att få tillbaka en känsla av ömsesidig respekt. Med känslan av ömsesidig respekt som grund kan föräldrarna komma fram till hållbara samförståndslösningar som är bra för barnet/barnen. Dessa medlingsmöten kan vara med ombuden närvarande på samma sätt som beskrivits under förra nivån, men när parterna väl insett vad som krävs för att lägga en grund för samförståndslösningar är ombuden oftast överflödiga. Om det förekommit våld eller hot om våld krävs det normalt djupgående samtal, ibland av familjehandlande typ, för att kunna bygga upp en känsla av ömsesidig respekt.

²⁵ SOU 2005:43 s. 22 och s. 147.

Samtal av denna typ ställer mycket höga krav på medlarens kompetens, varför medlaren bör vara försiktig med att erbjuda medling ens på denna nivå när det förekommit våld eller hot om våld mellan parterna.

Medlingsmötena kan gå till på en mängd olika sätt beroende på vad parterna är mogna för, beroende på vad parterna vill uppnå, och vilken typ av relation parterna vill ha efter medlingsarbetet. Medlaren måste därför ha kunskap om olika medlingsmetoder för att kunna anpassa sitt arbete till situationens och parternas behov. Om parterna redan från början har en god känsla av respekt för varandra behöver parterna hjälp med att kunna förhandla fram överenskommelser som kan förväntas vara hållbara. Den här typen av medling kallas ofta förhandlingsorienterad eller problemlösningorienterad (sammanfattas under begreppet sakorienterad medling i den fortsatta framställningen), och förutsätter dels att medlaren kan identifiera kärnproblemet, dels att medlaren kan underlätta för parterna att föra en dialog med varandra på ett sådant sätt att båda känner sig lyssnade på av varandra, dels att medlaren kan hjälpa båda parterna att både komma fram till sina ”verkliga” behov och att uttrycka dem för den andra parten.²⁶ Medlarens auktoritet får inte ifrågasättas av parterna, vilket ställer stora krav på medlarens kompetens.

Om parterna inte har tillräckligt hög känsla av respekt för varandra för att det ska vara meningsfullt att gå in på förhandlingar runt praktiska överenskommelser, måste medlaren kunna arbeta transformativt, dvs underlätta för parterna att förändra sin bild av varandra.²⁷ Det faktum att parterna frivilligt gått in i ett medlingsmöte innebär att de är beredda att arbeta för en bättre relation, men det innebär inte att de utan mycket stor hjälp kan föra en meningsfull dialog med varandra. Ofta har parterna under många års tid byggt upp ett förhållningssätt mot varandra som bygger på anfall och försvar, och det är svårt för dem att själva bryta detta destruktiva mönster. Mönstret måste dock brytas och parterna måste få en större förståelse för varandras verklighet innan det är möjligt att gå in i förhandlingsfasen och som medlare leda samtalet på ett mer sakorienterat sätt.

Undantagsvis finns det situationer där parterna inte vare sig kan eller vill närma sig varandra så mycket som en transformativ medling innebär. Det gäller då att anpassa den sakorienterade medlingen på ett sådant sätt att man minimerar riskerna för framtida konflikter. Det handlar dels om att underlätta för parterna att i medlingssituationen komma fram till lösningar som så långt som det är möjligt tillfredsställer deras underliggande behov – vilket underlättar för att lösningen ska vara hållbar. Det handlar också om att skicka med parterna verktyg som de kan använda när de hamnar i konflikt. Dessa verktyg är bland annat kunskaper om hur man lyssnar aktivt och hur man uttrycker sig så lite aggressivt som möjligt för att underlätta för den andra parten att lyssna, och hur man på ett effektivare sätt kan förstå och uttrycka både sina egna och den andra förälderns behov.

Medlaren måste under medlingsmötena kunna växla mellan olika medlingsmetoder. Medlaren måste också kunna svara på parternas frågor om allt från barns behov till ren juridik. Detta ställer mycket höga krav på medlarens förkunskaper, vilket kan vara ett skäl till varför medling av den här typen ännu inte brett ut sig i Sverige.

²⁶ Haynes, *The Fundamentals of Family Mediation*

²⁷ Bush & Folger, *The Promise of Mediation*.

Kapitel 4 Samarbetssamtal och familjemedling – en jämförelse

4.1 Olika former av medling

Det finns flera problem som kan komma att uppkomma om regeringens lagförslag antas. Det finns en uppenbar risk att domaren tror sig kunna lösa alla typer av konflikter mellan parterna genom att själv medla med hjälp av förlikningssamtal, och att domstolen inte ens i de svåraste tvisterna kommer att förordna om medling. Det finns också en risk för att domstolen inte kan skilja mellan samarbetssamtal och medling och att man därför inte anser det meningsfullt att förordna om medling om samarbetssamtal inte leder till en lösning av parternas konflikt. Slutligen finns det en uppenbar risk för att domstolen, i de fall den förordnar om medling, förordnar samma person/personer som lett samarbetssamtalet i familjerätten. Det finns i så fall en uppenbar risk för att medling bara blir ”mer av samma sak”, och att domstolarna relativt snart förkastar medling som en framkomlig väg att underlätta för föräldrar att uppnå samförståndslösningar. Att kunna välja rätt typ av medlingsmetod i rätt typ av konfliktsituation kommer därför att bli en stor utmaning för domstolen om regeringens lagförslag antas.

Även om det finns en risk för att domaren tar på sig ett alltför stort ansvar när det gäller att medla mellan parterna är det sannolikt att det största problemet kommer att bli att skilja mellan samarbetssamtal och medling (familjemedling). Framställningen i detta kapitel kommer därför huvudsakligen att handla om skillnaderna mellan dessa två former av medling.

4.1.1 Bakgrund och allmän definition

Gemensamt för alla former av medling är att en opartisk person vägleder parterna i en konflikt fram till en lösning som tillfredsställer parternas respektive behov. Samarbetssamtal, som bygger på att en opartisk person vägleder parterna fram till en överenskommelse, är således en typ av medling. Medling i verkställighetsmål är inte, om man strikt utgår från lagstiftarens avsikt, medling eftersom medlaren inte har förvaltningsdomstolens uppdrag att verka för andra lösningar än den angiven dom anvisar – medlaren ska enbart verka för att den som barnet vistas hos ska fullgöra det honom eller henne åligger. Familjemedling, som undantagsvis förekommer i medling i verkställighetsmål, är en form av medling eftersom medlarens arbete syftar till att underlätta för parterna att nå fram till hållbara samförståndslösningar.

Sakorienterad medling och transformativ medling är ytterlighetstyper av medling. Sakorienterad medling kan liknas vid förhandling - medlaren underlättar för parterna att förhandla om sådant man kan avtala om: pengar, tider, etc. Samarbetssamtal är ofta en form av sakorienterad medling. Denna form av medling förutsätter att föräldrarna har en känsla av respekt för varandra och ungefär samma uppfattning om vad som är rätt och fel. Om föräldrarna inte har en känsla av att kunna lyssna på varandra eller inte har samma uppfattning om vad som är rätt och fel finns det en stor risk för att eventuella överenskommelser mellan dem inte håller så länge. Transformativ medling syftar inte i första hand till avtal mellan parterna, utan till att underlätta för parterna att förändra (transformera) sin bild

av varandra och därigenom få en känsla av ömsesidig respekt. Familjerådgivning är ofta en form av transformativ medling.

I de fall där man i familjemedling erbjuder parterna gemensamma möten med medlaren som samtalsledare mellan parterna kombinerar medlaren transformativ och sakorienterad medling efter parternas behov. Även om familjemedling är speciellt anpassad till att lösa konflikter mellan föräldrar måste medlingen anpassas efter varje enskild familj, beroende på hur föräldrarnas relation fungerar och hur de vill att den ska fungera efter medlingen.

4.1.2 Tre former av medling i vårdnadsmål

De tre former av medling som kommer att kunna förekomma är domarens möjlighet att arbeta för en samförståndslösning mellan parterna, de samarbetsamtal som domstolen kan förordna att parterna ska gå i, och familjemedling. Detta är tre helt olika former av medling som ställer olika krav på medlaren, och som fungerar mer eller mindre bra i olika typer av konflikter mellan parterna.

Domare i allmän domstol är redan idag tränade i, och inte sällan mycket framgångsrika i att leda förlikningssamtal mellan parter i olika typer av tvistemål, även i vårdnadsmål. Dessa förlikningssamtal är en ytterlighetsform av sakorienterad medling, och förutsätter att man kan plocka ner konflikten till saker man kan förhandla om. Förlikningssamtal i vårdnadsmål handlar om tider, kostnader, etc. Av alla vårdnadstvister som handläggs av allmän domstol förekommer det undantagsvis att tvisten enbart handlar om den här typen av praktiska frågor och att parterna kan få umgänget att fungera om dessa frågor blir lösta. Det vanliga är emellertid att konflikten mellan parterna i första hand handlar om känslor och inte om tider och pengar. Om konflikten försöker lösas genom att leda parterna fram till överenskommelser med hjälp av förlikningssamtal finns det en uppenbar risk för att konflikten blossar upp med ännu större styrka när domen ska genomföras i praktiken. Förlikningssamtal bör därför **aldrig** användas annat än i de fall konflikten enbart handlar om saker man kan förhandla om, dvs tider, kostnader, etc! Om domaren är tränad i andra former av medling än rena förlikningssamtal är det inget som hindrar att domaren leder medlingsarbetet med hjälp av dessa medlingsmetoder. Normalt är dock andra medlingsmetoder än förlikningssamtal mer tidskrävande och lämpar sig bättre för samtal utanför rättsalen.

Samarbetsamtal är en form av medling som erbjuds av familjerättsenheten inom socialtjänsten. Samarbetsamtal är strukturerade samtal med föräldrar som i samband med eller efter separation är oeniga om hur de ska lösa frågor kring vårdnad, boende och umgänge.²⁸ Syftet är att underlätta för parterna att göra överenskommelser kring barnet, utifrån barnets behov och eventuella önskemål. Samarbetsamtalet kan innehålla transformativa inslag, men är i huvudsak en form av sakorienterad medling. Någon enhetlig metod för samarbetsamtal finns inte.²⁹ Samtalsledaren är ofta socionom med vidareutbildning i socialt behandlingsarbete eller familjeterapi. Sverige saknar dock en samlad vidareutbildning specifikt inriktad på samarbetsamtal.³⁰ Familjerättssocionomer kan inte förväntas

²⁸ Socialstyrelsen, Vårdnad, boende och umgänge, s. 108.

²⁹ A.a. s. 114.

³⁰ A.a. s. 112.

ha samma kunskaper om rättssystemet som domare har, och kan därför inte i samma utsträckning vägleda parterna i juridiska frågor runt vårdnadstvisten. Kunskaperna om generell konflikthantering och olika former av medlingsmetoder är också begränsade. Konflikter där parterna sitter fast i emotionella låsningar eller där det handlar om andra typer av konflikter än rena vårdnadsfrågor är svåra att styra upp i samarbetsamtal. Det innebär i praktiken att samarbetsamtal i första hand lämpar sig för föräldrar som inte brister alltför mycket i respekt för varandra, som har en relativt god förmåga att kommunicera med varandra, och där konflikten i huvudsak handlar om praktiska frågor.

Alla övriga konflikter bör hanteras med hjälp av familjemedling. Det finns två huvudtyper av familjemedling som kan kombineras i samma medlingsärende. Den ena huvudtypen är att finnas med i den konkreta umgängessituationen, eller i överlämnandeprocessen om det handlar om barns boende, och vägleda parterna fram till en lösning som lägger en grund för ett praktiskt fungerande samarbete mellan parterna. Den andra huvudtypen är det gemensamma mötet (medlingsmötet) mellan parterna med medlaren som samtalsledare. Eftersom parterna som regel saknar respekt och förtroende för varandra och dessutom inte har förmåga att kommunicera utan att någon eller båda upplever den andra som aggressiv eller anklagande, krävs det att medlaren har tillgång till ett flertal arbetssätt för att underlätta för parterna att börja kommunicera med varandra på ett respektfullt sätt. För att medlingsmötet ska kunna ge önskat resultat förekommer såväl rollspel som rent teoretisk information om vad som krävs för en konstruktiv och relationsskapande dialog. Medlingsmötet domineras dock av samtal mellan parterna som medlaren styr upp på olika sätt för att underlätta för parterna att nå fram till samförståndslösningar.

I ljuset av ovanstående torde det vara uppenbart att det vore lika fel att förordna om familjemedling i ett vårdnadsfall där domaren ser att det enbart handlar om att parterna behöver få hjälp med information om vad lagen säger i den situation parterna befinner sig i eller att parterna behöver få hjälp med att lösa ett fåtal rent praktiska detaljer för att boendet eller umgänget ska fungera, som det vore att låta en familjerätts socionom leda ett samtal mellan två parter som inte kan säga ett ord till varandra utan att hamna i konflikt.

4.2 Samarbetsamtal

4.2.1 Bakgrund

Samarbetsamtal är en metodik som vuxit fram inom familjerådgivningens och familjerättens verksamhetsfält.³¹ Socionom- och psykologparet Bente och Gunnar Öberg var trendledande då de i början av 1970-talet började erbjuda en form av strukturerade kristerapisamtal till föräldrar som inlett en rättslig strid om barnen.³² I mitten av 1970-talet började man på olika håll inom familjerätterna i Sverige utveckla samarbetsamtalet som ett sätt att hjälpa föräldrar lösa frågor om vårdnad, boende, och umgänge.

³¹ SoS-rapport 2000:7, s. 10

³² Halén, s. 32

Varje kommun är enligt 5 kap. 3 § socialtjänstlagen skyldig att erbjuda föräldrar möjlighet till samarbetsamtal. Lagändringen 1998, som likställde ett av socialtjänsten godkänt avtal mellan föräldrarna som reglerar vårdnad, boende, och umgänge med en dom, stärkte ytterligare samarbetsamtalets roll när det gäller att förebygga vårdnadstvister.

Särskilda familjerättsenheter eller specialiserade familjerättssoconomer finns inom socialtjänsten i de flesta större kommuner. Inom socialtjänsten i mindre kommuner är det vanligt att socialsekreterare har hand om familjerättsfrågor samtidigt med andra uppgifter. För att effektivisera det familjerättsliga arbetet förekommer det att närliggande mindre kommuner tillsammans bildar en gemensam familjerättsenhet.

Det finns uppgifter om att ca 10 – 25% av de par som separerar söker sig till familjerätten för samarbetsamtal.³³ Föräldrar kan söka sig till samarbetsamtal av olika skäl. Ett skäl kan vara att de i princip är överens om hur vårdnad, boende, och umgänge ska se ut, men är i behov av information om hur rättsläget ser ut runt exempelvis folkbokföring, kontakter med skola, underhållsstöd, etc. Familjerätten kan erbjuda denna information inom ramen för samarbetsamtal. Föräldrarna kan vara överens om vårdnad och boende, men klarar inte på egen hand att komma fram till en hållbar överenskommelse när det gäller umgänget. När de praktiska frågorna är lösta brukar umgänget fungera på ett tillfredsställande sätt.

Bortsett från de föräldrar som söker sig till samarbetsamtal för att i första hand få hjälp med att lösa de praktiska frågorna, så består resten av föräldraparen av föräldrar som i olika hög grad har svårt för att respektera och/eller lyssna på varandra. Det kan vara föräldrar som behöver hjälp med att avsluta separationen rent känslomässigt, eller föräldrar som oavsiktligt byggt upp kommunikationsmönster som bäddar för missförstånd, eller föräldrar som hatar varandra och till och med vill varandra illa. Gemensamt för dessa är att även om de uttrycker behov av fasta och detaljreglerade överenskommelser så är det mycket svårt att komma fram till sådana eftersom föräldrarna saknar förmåga att föra en respektfull dialog med varandra.

Syftet med samarbetsamtal är att hjälpa föräldrarna att nå överenskommelser kring barnet. Syftet är inte att bearbeta relationen i sig.³⁴ Denna begränsning i samarbetsamtalets syfte kan vara ett skäl till att samarbetsamtalets metodik inte utvecklats mer i riktning mot att underlätta för föräldrarna att nå fram till hållbara samförståndslösningar.

4.2.2 Metodik

När det gäller den metodik som används vid samarbetsamtal anges främst tre influenser, Bente och Gunnar Öberg, Haynes, och Coogler.³⁵ Makarna Öberg ansåg att en skilsmässa kunde likställas med en kris och menade att den bör behandlas som en sådan. Målsättningen med de terapeutiskt inriktade samtalen med föräldrarna var en fullständig separation (eftersom de uppfattade vårdnadsstriden

³³ SoS-rapport 2000:7, s. 16.

³⁴ Socialstyrelsen, Vårdnad, boende och umgänge, s. 109.

³⁵ SoS-rapport 2000:7 s. 12.

som ett tecken på en ofullständig skilsmässa), som kunde öka möjligheter till samarbete om barnen. Bente och Gunnar Öberg betonar att samarbetsamtal bör röra sig om snabbt insatta korttidsterapier med konfliktlösande inslag. De beskrev terapiprocessen i sju steg och kort sammanfattat gick processen ut på att föräldrarna fick hjälp med att gå igenom den kris en separation innebär innan man gick in på nödvändigheten av praktiska överenskommelser.³⁶

Cooglers teoretiska referensram är framför allt transaktionsanalys och socialpsykologiska konfliktlösningsteorier. Hans arbetsmetodik koncentrerar arbetet till uppgiften att under strikt etiska regler träffa en överenskommelse.³⁷ Haynes metodik är inriktad på problemlösning och framhåller att samarbetsamtalets viktigaste mål är att hjälpa föräldrarna att genomföra skilsmässobeslutet och träffa en överenskommelse om det fortsatta föräldraskapet. Hans metodik fokuserar på nuet och framtiden och undviker att titta tillbaka.³⁸

Någon enhetlig metod för samarbetsamtal finns inte idag, men utvecklingen tycks gå mot förhandlingsorienterade och problemlösningorienterade samtal.³⁹ Haynes metodik förefaller vara den som i allmänhet ligger till grund för den metodik samtalsledarna bygger samarbetsamtalen på.⁴⁰

Ett samarbetsamtal kan gå till på följande sätt:

Före det första mötet har samtalsledaren fått viss information om problematiken genom telefonkontakt med någon av föräldrarna, eller genom remiss från tingsrätten. Vid det första mötet öppnar samtalsledaren, efter att ha hälsat föräldrarna välkomna, med att återspegla en del av denna information. Samtalsledaren ger en kort information om hur samarbetsamtal går till och vad familjerätten kan hjälpa till med. Därefter ber samtalsledaren föräldrarna berätta om varför de sökt sig till familjerätten.⁴¹ För att samtalsledaren inte från början ska uppfattas som partisk kan det vara lämpligt att hänvisa till hur man brukar göra, exempelvis: "Vi brukar låta den förälder som först kontaktade oss börja berätta".⁴²

När föräldrarna börjar berätta blir det ofta i form av anklagelser riktade mot varandra. Anklagelserna möts antingen av öppet försvar från den andre, vilket i sin tur leder till nya anklagelser och försök till försvar, eller av surmulen tystnad. Kommunikationsmönstret tenderar att dominera kommunikationen mellan föräldrarna under det man kallar öppningsfasen. Föräldrarnas sätt att kommunicera med varandra leder till att ingen av dem upplever sig lyssnad på och respekterad av den andre. Att inte känna sig lyssnad på och respekterad av den andre föräldern kan ge en känsla av att det saknas en grund att bygga en föräldrelation på. Om föräldrarna känner att det saknas grund att bygga en samverkan på börjar de planera för

³⁶ Öberg, B, Öberg, G, 1982 och 2004.

³⁷ Coogler, Structured Mediation in Divorce Settlement: A Handbook for Marital Mediators.

³⁸ Haynes, The Fundamentals of Family Mediation.

³⁹ Socialstyrelsen, Vårdnad, boende och umgänge, s. 114.

⁴⁰ Lindstein & Meteyard, s. 5.

⁴¹ SoS-rapport 2000:7, s. 34 ff.

⁴² Uppsatsförfattarens egna erfarenheter som samtalsledare på uppdrag av familjerätterna i Trollhättan och Vänerborg under 1998–99.

ett individuellt föräldraskap och förstärker därmed både sin egen och den andre föräldrarnas känsla av att vara exkluderad. Om föräldrarna inte kan respektera och erkänna varandra som föräldrar blir situationen ohållbar för barnen – barnen måste känslomässigt kunna omfatta bägge sina föräldrar och ska inte behöva hamna i en situation där föräldrarna förväntar sig att barnet tar parti för någon av dem.

Samtalsledaren försöker på olika sätt bryta kommunikationsmönstret anklaga/försvara. För att kunna göra detta krävs det att samtalsledaren fortsätter hålla sig neutral och undviker att bli indragen i föräldrarnas anklagelser mot varandra. Det finns ett fåtal situationer när samtalsledaren kan göra avsteg från sin opartiska hållning. Om någon av föräldrarna medvetet försöker hindra barnets möjligheter till kontakt med båda föräldrarna, om det framgår att det används fysiskt våld som bestraffning eller uppfostringsmetod eller något annat beteende som är ett uppenbart lagbrott eller skadligt för barnet måste samtalsledaren agera för att skydda barnet. Det är viktigt att samtalsledaren bibehåller balansen mellan sin roll som socialsekreterare och rollen som neutral samtalsledare. Samtalsledaren har inte mandat att försöka lösa fler problem än föräldrarna uttryckligen vill ha hjälp med.

Föräldrarna vädjar ofta till samtalsledarens medhåll i vad den andre föräldern gjort mot dem och barnen, och en alltför långt gången neutralitet kan ge föräldrarna en känsla av att samtalsledaren "inte bryr sig". Att lyckas upprätthålla en opartisk hållning är en svår balansgång att gå som kräver hög integritet och förmåga att bibehålla sin auktoritet.

Samtalsledaren försöker på olika sätt bryta föräldrarnas mönster av anklagelser och försvar mot varandra. Vanliga sätt att göra detta är exempelvis att fördela ordet – bryta en lång anklagelse genom att be den andre föräldern kommentera, samtalsledaren kan byta ämne genom att fokusera på barnet eller genom att fokusera på det som föräldrarna i början lyfte fram som problem. Det samtalsledaren däremot **inte** gör är att arbeta öppet och direkt med föräldrarnas kommunikation – **trots** att arbetet under samarbetsmötets öppningsfas oftast handlar om att bryta föräldrarnas destruktiva kommunikationsmönster.⁴³

Om samtalsledaren kan underlätta för föräldrarna att komma förbi kommunikationsmönstret anklaga/försvara kan samtalet gå vidare från öppningsfasen till förhandlingsfasen. Detta kan inträffa under det första samtalet eller under något av de senare samtalen – eller inte alls. För de par som inte kommer förbi anklaga/försvara återstår ofta bara att gå vidare till tingsrätten för att få frågorna om vårdnad, boende, och umgänge avgjorda. De andra paren, som klarar av att komma förbi kommunikationsmönstret anklaga/försvara, kan tillsammans med samtalsledaren gå vidare till förhandlingsfasen.

I förhandlingsfasen intar samtalsledaren en aktiv roll som frågeställare, lyssnare och förslagsställare. Utifrån de fakta och behov som kommit fram under samtalet presenterar samtalsledaren möjliga förslag som sedan förhandlas mellan föräldrarna tills en överenskommelse arbetats fram. Förhandlingsfasen kan i och för sig vara lika krävande och utdragen som öppningsfasen, men den karakteriseras av en mer positiv och konstruktiv dialog mellan föräldrarna. När förhandlingsfasen lett

⁴³ SoS-rapport 2000:7 s. 42

fram till att man närmar sig en konkret överenskommelse övergår samtalet i avslutningsfasen. Avslutningsfasens arbete är mycket konkret inriktat. Det handlar om att komma överens om konkreta dagar, tider, och platser för överlämnande av barnet. För barnets skull är det viktigt att föräldrarna gemensamt kan säga "Det här har vi kommit överens om tillsammans", för att barnet inte ska behöva känna att någon del av ansvaret för umgänget faller på det. Lämpligheten av att tala med barnet i samband med föräldrarnas samarbetsamtal bör bedömas av samtalsledaren utifrån barnets ålder och mognad, barnets egna behov av att få information, och ett noggrant övervägande av vilket syfte samtalet med barnet ska ha.⁴⁴

Samarbetsamtalet syftar till att hjälpa föräldrarna göra överenskommelser kring barnet. Överenskommelserna kan vara muntliga eller skriftliga, men för att överenskommelserna ska kunna verkställas, dvs genomdrivas med hjälp av förvaltningsdomstol, måste överenskommelserna formuleras i ett avtal som godkänds av socialnämnden enligt 6 kap. 6 § FB. Om överenskommelserna avhandlar sådant som inte kan verkställas, exempelvis fördelning av kostnader för barnets fritidaktiviteter eller gemensamma viljeyttringar att samarbeta innan talan väcks vid domstol, kan dessa bifogas som bilagor till ett i sig godkänt avtal.⁴⁵

4.3 Familjemedling

4.3.1 Bakgrund

Familjemedling är i svenska sammanhang ett relativt ovanligt begrepp. Termen familjemedling är inte helt korrekt när det gäller konflikter mellan särlevande föräldrar – termen antyder att det handlar om medling inom ramen för en existerande familj. Familjemedling är dock en direkt översättning av den engelska motsvarigheten "family mediation" som har en stark förankring i de anglosaxiska länderna, framförallt USA, Storbritannien, Nya Zeeland och Australien.⁴⁶ Den svenska termen kan möjligen försvaras av att familjemedling syftar till att underlätta för barnen att växa upp med så god kontakt som möjligt med dem som utgör deras familj, dvs mamma och pappa.

I såväl Sverige som i andra länder är det flera olika yrkesgrupper som arbetar med familjemedling. Detta bidrar till att familjemedling går till på olika sätt beroende på medlarens utbildning och bakgrund.⁴⁷ På samma sätt som medling som ett generellt begrepp saknar en entydig definition saknas en entydig definition av familjemedling. En minsta gemensam nämnare för den medling som faller inom ramen för familjemedling kan vara att det finns ett gemensamt behov av att bibehålla en relation – även om man/kvinna-relationen upphört upphör inte parterna att vara föräldrar och det finns därför ett gemensamt behov av att bibehålla en föräldrarelationen.⁴⁸ Medling i andra sammanhang, exempelvis mellan tvistande företag eller privatpersoner, innebär inte att parterna måste ha ett behov av en fortsatt fungerande relation efter att den aktuella tvisten är löst.

⁴⁴ SOSFS 2003:14, s. 3.

⁴⁵ Socialstyrelsen, Vårdnad, boende och umgänge. Stöd för tillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt, s. 119

⁴⁶ Family Mediation in Europe, s. 17.

⁴⁷ A.a. s. 27 ff.

⁴⁸ Jan Norman, Medling – och andra typer av ADR, s. 164.

Troligen är det så att det finns större fördelar än nackdelar med att undvika att låta begreppet familjemedling få en snäv betydelse. Det innebär i praktiken att definitionen av familjemedlingen snarare ska härledas till syftet med medlingen än till den specifika metodik som används. Samarbetssamtal, i de fall samtalens metodik syftar till, och kan förmodas ha förutsättningar att uppnå, hållbara samförståndslösningar mellan föräldrar, kan anses falla in under begreppet familjemedling, men kan inte sägas vara liktydigt med familjemedling.

2002 års vårdnadskommitté anser i sitt betänkande att det inte är möjligt att i lag närmare reglera hur medlarens arbete ska bedrivas.⁴⁹ Inte heller regeringen vill reglera hur medling i vårdnadsmål ska gå till. Det förefaller som om en definition av familjemedling utifrån dess syfte sammanfaller med regeringens syn på medling: *”Det är naturligt att domstolen lämnar medlaren anvisningar om hur uppdraget skall fullgöras och att medlaren bedriver medlingen på ett aktivt sätt och alltid låter barnets bästa vara i fokus. Hur medlarens arbete skall bedrivas är emellertid inte möjligt att närmare reglera i lag, utan detta bör medlaren, i samråd med domstolen, få bedöma från fall till fall.”*⁵⁰

När vi talar om familjemedling syftar detta på medling som underlättar för föräldrar att nå fram till hållbara samförståndslösningar. I Sverige förefaller det som om denna form av medling paradoxalt nog fått möjlighet att utvecklas inom ramen för medling i verkställighetsmål – ett arbete som enligt lagstiftaren ska vara mycket tidsbegränsat och som troligen ursprungligen inte var avsett att vara medling ens i dess enklaste bemärkelse!

Tyvärr har bara ett fåtal medlare i verkställighetsmål fått förmånen att arbeta med den typ av medling som underlättar för föräldrar att nå fram till hållbara samförståndslösningar. Det finns därför ett bristfälligt empiriskt underlag när det gäller information om hur medlingen kan gå till i praktiken. Inte heller i litteraturen finns det någon utförlig information att hämta.

Som redan nämnts utgår 2002 års vårdnadskommitté från den typen av medling som utvecklats inom ramen för medling i verkställighetsmål när den föreslår införandet av medling i vårdnadsmål. Två av de jurister som biträdde kommittén som experter, chefsrådmännen Bengt Almbäck (Länsrätten i Skåne län) och Mats Sjösten (Göteborgs tingsrätt), var deltagare i en seminarieserie som Domstolsverket under hösten 2000 och våren-hösten 2001 anordnade. Dokumentationen från seminarierna har publicerats i en skrift som getts ut av Domstolsverket.⁵¹ Denna skrift kan eventuellt ge en antydning om vilken form av diskussioner som föregått kommitténs arbete, och därmed också en indikation om hur kommittén tänkt sig att den typ av medling som kan leda till hållbara samförståndslösningar ska gå till.

Seminarieledningen, som bestod av kammarrättslagmannen vid Kammarrätten i Sundsvall Christer Sjödin och chefsrådmannen Bengt Almbäck vid Länsrätten i Skåne län, gör i den publicerade dokumentationen en jämförelse mellan den mer traditionella formen av medling och den form av medling som på några håll i

⁴⁹ SOU 2005:43, s. 261 ff.

⁵⁰ Prop 2005/06:99, s. 64.

⁵¹ Domstolsverket, Seminarium om mål enl. 21 kap. föräldrabalken

landet utvecklats i syfte att göra större ansträngningar för att uppnå frivilliga överenskommelser mellan föräldrarna.

När det gäller den mer traditionella formen av medling uppger seminarieledningen att medlingen i bästa fall lyckas och att den sökande föräldern kan återkalla sin talan, men att det i det övervägande antalet fall visar sig att medlingen inte lyckas och att medlaren då skriver en rapport till domstolen och redogör för sitt uppdrag och anger de eventuella verkställighetshinder som medlaren anser föreligga.

När det gäller den form av medling som använts på några håll i landet, bland annat vid länsrätten i Skåne län, säger seminarieledningen att denna form av medling resulterat i att varaktiga överenskommelser nåtts i ett mycket övervägande antal av de mål i vilka medlingsformen använts. Man säger också att medlingsformen tar mer tid i anspråk än den traditionella metoden, men att de längre handläggningstiderna (flera månader i vissa fall) bör vägas mot de årslånga processer som ofta blir en följd av att en tillfredsställande lösning inte kan uppnås i barnens intresse av att få tillgång till båda föräldrarna.⁵²

Under seminarieserien föreläste en erfaren medlare, Jan Hultman, om hur medlingen gått till.⁵³ Jan Hultman har, bland annat på uppdrag av Länsrätten i Skåne län, fått unika möjligheter att arbeta med medling. Han har under sina uppdrag, i nära samarbete med domstolen, använt sig av såväl försöksumgänge som medmedlare. Jan Hultman erbjuder vid behov parterna gemensamma medlingsmöten. Om det är nödvändigt för uppdragets fullgörande kan arbetet under medlingsmötena närma sig familjebehandling. Den metodik han i dessa fall använder sig av bygger på lösningsfokuserad grund. Lösningsfokuserad terapi har utvecklats av bland andra Steven de Shazer och Insoo Kim Berg, verksamma vid Brief Family Therapy Center i USA.⁵⁴ Denna terapiform har under senare år blivit allt vanligare i Sverige när det gäller såväl individuella som familjebehandlande samtal.

4.3.2 Metodik

Familjemedling går till på olika sätt beroende på medlarens utbildning och bakgrund.⁵⁵ De metoder som används av jurister i familjemedling skiljer sig avsevärt från de metoder som används av psykologer. Att säga att en viss metodik är liktydig med familjemedling vore att minska användbarheten av begreppet familjemedling istället för att öka den. Ett försök att definiera familjemedling utifrån dess metodik vore därför att riskera att ytterligare bidra till den förvirring som redan råder när det gäller såväl medling som generellt begrepp som familjemedling som specifikt begrepp. Med utgångspunkt i syftet för denna uppsatsen vill jag i den fortsatta framställningen begränsa mig till en beskrivning av den typen av medling i verkställighetsmål som enligt regeringens lagförslag varit framgångsrik och som föreslås kunna användas i vårdnads mål, och som jag i inledningskapitlet valt att benämna familjemedling. Den fortsatta framställningen bygger på mina och några av mina kollegors erfarenheter i anslutning till medling i verkställighetsmål i de ärenden vi fått möjlighet att arbeta i syfte att underlätta för föräldrarna att nå fram till hållbara samförståndslösningar.

⁵² Domstolsverket, Seminarium om mål enl. 21 kap. föräldrabalken, s. 73 ff.

⁵³ A.a. s. 33 ff.

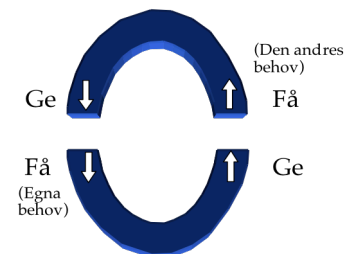
⁵⁴ <http://www.brief-therapy.org>

⁵⁵ Family Mediation in Europe, s. 17.

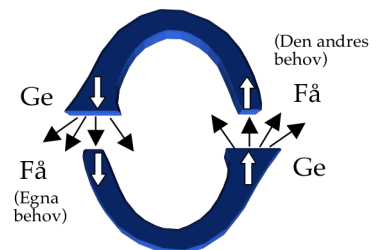
Om man bortser från en form av familjemedling – när medlingsinsatsen lägger tonvikten på att under en längre tid i samverkan med föräldrarna lösa rent praktiska frågor utan att föräldrarna nödvändigtvis för en direkt dialog med varandra – finns det vissa gemensamma nämnare mellan olika former av familjemedling. En gemensam nämnare är ett fokus på föräldrarnas fortsatta samarbete. En annan gemensam nämnare är ett fokus på en gemensam uppfattning om vad som är barnets bästa. En tredje gemensam nämnare är ett fokus på hur samhällets regler runt vårdnad, boende och umgänge, och ekonomi ser ut och påverkar föräldrarna och barnet/barnen. Förutom dessa gemensamma nämnare finns det några grundläggande krav man kan ställa på medlingsinsatsen för att den ska kunna kallas familjemedling.

För att föräldrarna ska kunna lägga en grund för ett fortsatt samarbete, och för att de ska kunna bygga gemensamma uppfattningar om vad som är barnets bästa och hur samhällets regelsystem ser ut är det absolut nödvändigt för parterna att kunna föra en respektfull dialog med varandra. Överföring av kunskaper om hur dialog går till och träning i att föra en dialog är ett grundläggande krav på medlingsinsatsen. Grundläggande kunskaper om varför och hur konflikter uppstår i relationer, och hur man minimerar riskerna för att relationer fortsätter försämrats, är ett annat grundläggande krav på vad medlingsinsatsen bör förmedla. En viss träning i att förstå och kunna förmedla såväl sina egna som andras behov är ytterligare ett grundläggande krav på medlingsinsatsen. Nedanstående är en modell för hur man kan förmedla såväl nödvändigheten av en fungerande dialog som nödvändigheten av att förstå såväl sina egna som den andres behov.

Alla relationer bygger på ett flöde av ge och få. En föräldrarelation som ska kunna hålla under barnens uppväxt trots att föräldrarna separerat måste bygga på att båda föräldrarna upplever att de får tillbaka lika mycket av den andra föräldern som de ger. Det måste finnas både ett ständigt flöde mellan föräldrarna, och båda måste uppleva en viss balans mellan vad de ger och vad de får. Om flödet eller balansen rubbas riskerar relationen att gå sönder.

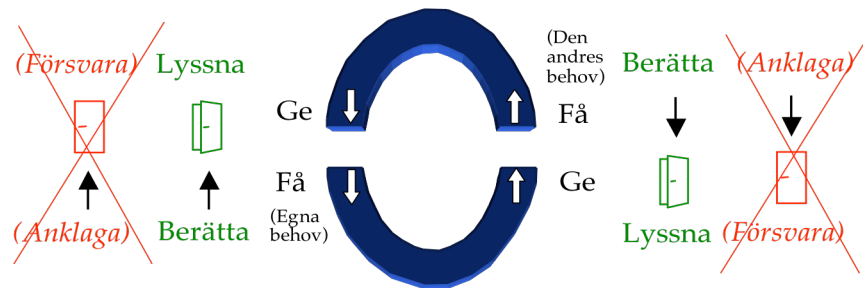
Även om vi försöker tillfredsställa den andres behov så vet vi ofta för lite om vad han eller hon egentligen vill ha. När vi gissar oss fram är det bara en del av allt det vi ger som "hamnar rätt". Om man själv inte är tydlig i att förmedla sina behov riskerar man dessutom att själv "gå back". Upplevelsen blir allt starkare av att man får allt mindre trots att man ger allt mer. "Jag gjorde allt för att vara honom till lags, men det spelade ingen roll hur mycket jag gav – jag fick aldrig något tillbaka!"

Om flödet börjar minska eller om någon av föräldrarna börjar tycka att denne får mindre än han eller hon ger, då är den onda cirkeln igång. När konflikten väl satt

igång är det mycket svårt att hindra den från att bli djupare och det är ännu svårare att vända processen.

När de allra flesta av oss berättar för andra om sina behov så gör vi det i form av anklagelser, gliringar, sarkasmer, etc, – det är så vi sedan barnsben lärt oss uttrycka våra behov. Det enda detta för med sig är att den vi vill ska lyssna på oss fylls av behov att försvara sig. När det enda man tänker på är hur man ska försvara sig finns det inget utrymme för att lyssna. Det vi kallar dialog eller diskussion är i själva verket ofta två monologer av två personer som kämpar förtvivlat för att den andre ska lyssna.

För att öka sina möjligheter att få vad som behövs av den andre måste man på något sätt föra över information om sina behov. Det är nödvändigt att få den andre att börja lyssna – att öppna dörren till sina öron. Paradoxalt nog är oftast det effektivaste sättet att göra detta att själv börja lyssna! Genom att börja lyssna vinner man tre saker. Man får igång flödet igen. Man får information om den andres behov, vilket ökar möjligheterna att hålla igång flödet. Sist men inte minst ger man den andre tillfredsställelse på ett av våra mest grundläggande behov – behovet att bli sedd och lyssnad på – vilket ökar möjligheterna att den andre ska börja känna sig beredd att lägga tid och energi på att lyssna på oss. Så länge man har en upplevelse av att ”gå back”, dvs ge mer än man får, är man sällan intresserad av att lyssna på den andres behov.

Medlarens uppgift i familjemedling kan sägas vara att underlätta för föräldrarna att få igång flödet mellan ge och få och att ge dem verktyg som gör det möjligt för dem att på egen hand fortsätta hålla igång flödet. Arbetsmetoder som inbegriper allt från rollspel till teorielektioner är möjliga inslag i familjemedling, men fokus bör ligga på den rena dialogen med utgångspunkt i föräldrarnas uttryckta behov.

Kärnan i familjemedling är, som ovan anförts, föräldrarnas gemensamma behov av att bibehålla en relation – även om man/kvinna-relationen upphört upphör inte parterna att vara föräldrar och det finns därför ett gemensamt behov av att bibehålla en föräldrarelationen.⁵⁶ Makarna Öbergs arbetsmetodik syftade till att hjälpa parterna nå fram till en fullständig separation eftersom de uppfattade vårdnadsstriden som ett tecken på ofullständig skilsmässa.⁵⁷ Många gånger räcker det inte att tingsrätten beslutar om skilsmässa mellan parterna för att parterna ska kunna gå vidare och släppa det som var orsaken till skilsmässan.⁵⁸ Familjemedling är därför troligen ett nödvändigt komplement till det rättsliga förfarandet.

⁵⁶ Jan Norman, Medling – och andra typer av ADR, s. 164.

⁵⁷ Öberg, B, Öberg, G, 1982 och 2004.

⁵⁸ Tillett, Resolving Conflict, s. 114.

4.4 Grundläggande skillnader mellan samarbetsamtal och familjemedling

En definition av familjemedling som bygger på medlingens syfte och inte dess metodik torde göra det uppenbart att det finns en grundläggande skillnad mellan samarbetsamtal och familjemedling. Samarbetsamtal är väl definierat såväl när det gäller syftet som när det gäller metodiken. Familjemedling kan definieras när det gäller syftet, men inte när det gäller metodiken – oavsett om det handlar om familjemedling i en vidare betydelse eller familjemedling i verkställighetsmål. Denna grundläggande skillnad får framförallt två avgörande konsekvenser. Dels har det betydelse för möjliga tillämpningsområden, dels har det betydelse för kraven på medlarens kompetens. En medlare som arbetar med en medlingsform som inte kan definieras utifrån en viss metodik utan förutsätter kunskaper om flera olika medlingsmetoder måste förväntas ha en högre allmän kompetens än en medlare som arbetar med en specifik medlingsmetodik. Det måste således ställas högre krav på kompetens hos en familjemedlare än hos en medlare som arbetar med samarbetsamtal.

När det gäller skillnader i tillämpningsområden kan det rent generellt sägas att samarbetsamtal i första hand lämpar sig för föräldrar som inte brister alltför mycket i respekt för varandra, som har en relativt god förmåga att kommunicera med varandra, där konflikten i första hand handlar om praktiska frågor, och där det inte finns behov av att medlaren finns med i den praktiska verkligheten utanför samtalsrummet. Alla övriga konfliktsituationer mellan föräldrar är bättre lämpade att handskas med med hjälp av familjemedling.

Om regeringens förslag om lagändring antas kommer vi att ha tre former av medling i vårdnadsmål (förutom den form av medling som kan förekomma i mål om verkställighet och samarbetsamtal innan talan väcks). Det kan inte nog betonas hur viktigt det kommer att bli att hålla isär dessa olika medlingsformer. En medlingsinsats som sätts in på fel sätt vid fel tidpunkt kommer ofelbart att förlänga och försvåra handläggningstiden för vårdnadsmål istället för att förkorta och förenkla den. Den gamla devisen ”skomakare, bliv vid din läst” kommer att få en praktisk betydelse när det gäller medling i vårdnadsmål.

Kapitel 5 Familjemedling i vårdnadsmål

5.1 Familjemedling och samförståndslösningar

2002 års vårdnadskommitté lämnar i sitt betänkande ett förslag om att införa en möjlighet att förordna om medling i vårdnadsmål. Bakgrunden till kommitténs förslag är att medling i verkställighetsmål på vissa håll i landet utvecklats i riktning mot att få föräldrarna att komma överens i den fråga verkställigheten gäller, och att denna form av medling varit framgångsrik på så sätt att många föräldrar nått samförståndslösningar som många gånger visat sig vara hållbara. Kommittén säger att det inte är tillfredsställande att medlingsinsatser för att få föräldrar att komma överens i frågor som rör barnet görs först på verkställighetsstadiet, och anser också att om det är möjligt bör för barnets bästa en överenskommelse mellan föräldrarna träffas i ett mycket tidigare skede (vid tingsrätten).⁵⁹

Regeringen betonar i sin proposition skillnaden mellan samarbetsamtal och medling – utan att klargöra vad skillnaderna består i – och anger att medlare bör utses framförallt i situationer där samarbetsamtal har förekommit utan att föräldrarna lyckats nå fram till en samförståndslösning.⁶⁰ Tanken förefaller vara att medling ska vara en absolut sista åtgärd, när såväl domare som familjerättsassocionomer misslyckats.

En grundläggande avsikt bakom förslaget att införa en möjlighet att förordna om medling i vårdnadsmål är enligt såväl kommittén som regeringen att tidigarelägga insatser som kan underlätta för föräldrar att uppnå samförståndslösningar. Om medling är så effektivt som regeringen förefaller anse kan det synas lite motsägelsefullt att man både vill införa medling i ett tidigare skede än vad som sker idag (idag äger medlingen rum i verkställighetsprocessen), och samtidigt anser att medling bör ske efter att man provat allt annat i vårdnadsmålet. Om regeringens avsikt är att så effektivt som möjligt i ett så tidigt skede som möjligt i föräldrarnas konflikt underlätta för dem att uppnå samförståndslösningar uppkommer frågan varför medling inte föreslås äga rum före såväl domarens som familjerättsassocionomernas försök att underlätta för föräldrarna att uppnå samförståndslösningar.

5.2 Fördelar och nackdelar med införande av familjemedling i vårdnadsmål

Varken kommittén eller regeringen ger någon tydlig beskrivning av hur man tänker sig att medling i vårdnadsmål ska gå till. Eftersom medling kan gå till på olika sätt i olika konfliktsituationer kan det finnas en viss fördel i att inte närmare beskriva hur medling i vårdnadsmål bör gå till – det skapar utrymme för en anpassning mellan val av medlingsmetodik och den aktuella vårdnadstvistens beskaffenhet. Problemet är att någon måste avgöra vilken typ av medlingsmetodik som är lämplig i den aktuella vårdnadstvisten – om domaren ska avgöra måste domaren dessutom kunna ta ställning till vilken kompetens medlaren bör ha för att kunna tillämpa den valda medlingsmetodiken – och kunskaperna och erfarenheterna bland såväl domare som potentiella medlare är generellt mycket dåliga när

⁵⁹ SOU 2005:43, s. 261 ff.

⁶⁰ Prop 2005/06:99, s. 64 och s. 91.

det gäller olika sätt att arbeta med medling! Utvecklingen går dock i riktning mot att öka kunskaperna hos domare när det gäller medling och konflikthantering – hösten 2003 genomfördes den första medlingsutbildningen för domare i Sverige. Kursledare var Jan Norman, Centrum för Alternativ Konfliktlösning vid Luleå tekniska universitet. De domare som genomgått denna medlingsutbildning kan förväntas ha grundkunskaper som underlättar för ett val av såväl medlare som arbetsmetod.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset anordnade, i samarbete med 2002 års vårdnads-kommitté, en konferens den 15–17 mars 2004 om medling vid verkställighetsmål. Under en uppföljningskonferens på Sätra Bruk den 21–23 september 2005 då drygt tio av landets mest aktiva medlare i verkställighetsmål deltog framkom att de flesta medlare som mest lägger ner upp till femton timmar på sina uppdrag, och att det genomsnittliga antalet timmar troligen hamnar ner mot tio timmar per uppdrag. Det framkom också att det idag är mycket ovanligt att man som medlare lägger ner ansträngningar på att nå fram till de djupa, långsiktigt hållbara lösningarna. Några medlare erbjuder ibland parterna gemensamma samtal, men familjemedling, så som jag valt att använda begreppet i denna framställning, torde det sällan handla om. Med utgångspunkt i vad som framkom under konferensen förefaller det som om erfarenheten av att arbeta med familjemedling är mycket begränsad i Sverige. Detta kan komma att leda till problem om man från allmän domstols sida förväntar sig att den förordnade medlaren ska arbeta med familjemedling och uppnå ett bättre resultat än vad medlare i verkställighetsmål idag är vana att uppnå. Med tanke på den allmänna kunskapsnivån om medling och konflikthantering bland dem som kan komma ifråga som medlare finns det en uppenbar risk att den medlare som förordnas saknar utbildning och/eller erfarenhet av familjemedling och därför till och med kan förvärpa situationen.

Även om det inte är så vanligt att medling i verkställighetsmål idag leder till hållbara samförståndslösningar förekommer det trots allt. Familjemedling har visat sig vara framgångsrik i verkställighetsmål. För att familjemedling ska kunna användas på ett effektivt sätt i vårdnadsfall behöver kunskaps- och kompetensnivån om medling generellt och familjemedling specifikt höjas hos såväl domare som potentiella medlare. Om detta kan ske inom överskådlig framtid finns det all anledning att utgå från att familjemedling kan visa sig vara lika framgångsrik i vårdnadsfall.

Regeringen säger dock i sin proposition: *"Det föreslås bl.a. att domstolen aktivt skall verka för en samförståndslösning och kunna förordna en medlare. Möjligheten att besluta om medling kan visserligen i sig medföra en ökad kostnad, men torde inte komma att användas i någon större utsträckning i just mål om vårdnad, boende och umgänge."*⁶¹ Regeringen förefaller utgå från att allmän domstol endast undantagsvis kommer att förordna om medling. Om så blir fallet finns det en uppenbar risk att det kommer att saknas incitament hos allmän domstol att höja sin kunskaps- och kompetensnivå när det gäller medling och familjemedling.

⁶¹ Prop 2005/06:99, s. 78.

Det finns minst tre skäl till varför domstolen kan komma att välja bort möjligheten att förordna om medling:

1. Domstolen är osäker på vem man kan förordna som medlare. De personer som idag arbetar som medlare i verkställighetsmål har inte med självklarhet den kompetens som krävs för att arbeta som medlare i vårdnadsfall.
2. Domstolen är osäker på vilka direktiv man ska ge medlaren. Även om det finns gemensamma nämnare mellan de flesta vårdnadskonflikter är varje familjekonstellation unik. Det är därför inte självklart vilka insatser den aktuella familjen kan behöva hjälp med för att nå fram till en samförståndslösning.
3. Domstolen kan ha svårt att överblicka kostnaderna och tvekar därför av ekonomiska skäl att förordna om medling. Medlare i verkställighetsmål lägger idag ner mellan 10 till 20 timmars arbete på ett uppdrag, och kostnaden ligger på cirka 700 kronor exkl moms per timme. Ett genomsnittligt medlingsuppdrag i ett vårdnadsfall kommer att kräva en större och mer kvalificerad arbetsinsats.

Om medling i såväl vårdnadsfallet som i verkställighetsprocessen i framtiden kommer att användas mindre frekvent än vad som idag sker i verkställighetsprocessen finns det en uppenbar risk att möjligheterna för barn till tvistande föräldrar att få en bättre uppväxtmiljö avsevärt försämras. I den mån medling i verkställighetsmål kan anses innebära att barn i vissa fall idag får en bättre uppväxtmiljö genom att föräldrarna får hjälp av en medlare att hantera sina konflikter kommer en minskad användning av medlingsinstitutet att vara till nackdel för barn till tvistande föräldrar. Om det föreligger en uppenbar risk för att medling i framtiden kommer att äga rum i mycket mindre utsträckning än idag är det tveksamt om ett införande av medling i vårdnadsfall är i enlighet med barnets bästa.

Samtidigt som det finns stora risker med att införa möjligheten för domstolen att förordna om en relativt oprövad insats, vilket familjemedling måste anses vara i Sverige, är det en fördel att man tidigarelägger insatserna för att underlätta för tvistande föräldrar att uppnå samförståndslösningar. En nackdel med att överflytta verkställighetsprocessen, och därmed också medlingen i verkställighetsprocessen, till allmän domstol är att man förlorar all den kompetens våra domare i förvaltningsdomstolarna under åren byggt upp när det gäller medling i verkställighetsprocessen. Det kommer att krävas stora insatser och ta lång tid att bygga upp motsvarande kompetens i allmän domstol!

5.3 Medling i verkställighetsprocessen efter lagändringen

Regeringen anser att det inte finns tillräckliga skäl att avskaffa möjligheten till medling i verkställighetsförfarandet. Regeringen anför i propositionen att det inte är sällan så att parterna enas först när saken behandlas i en verkställighetsprocess – ett påstående som jag enligt ovan ställer mig starkt tveksam till – och att en samförståndslösning bör eftersträvas ända fram till den punkt då tvångsmedel visar sig oundvikliga. Regeringen säger också att: *”En konsekvens av att de allmänna domstolarna övertar handläggningen av verkställighetsfrågorna kan också antas bli att domstolen, med en överblick av hela förfarandet, kommer att vara*

tydligare i sina anvisningar om inriktningen på ett medlingsuppdrag som lämnas under verkställighetsstadiet.”⁶²

Redan idag råder det stor osäkerhet om hur medling i verkställighetsmål ska gå till. Med tanke på att regeringen inte föreslår några avgörande ändringar i 21 kap. 2 § FB kommer medlarens uppdrag även fortsättningsvis att vara att ”*verka för att den som har hand om barnet frivilligt skall fullgöra vad som åligger honom eller henne.*” Det faktum att domstolen kan ge medlaren anvisningar om inriktningen på ett medlingsuppdrag är inte liktydigt med att medlaren kan arbeta för samförståndslösningar mellan föräldrarna. Ett medlingsuppdrag i verkställighetsprocessen kommer även fortsättningsvis att vara begränsat till två veckor, vilket ytterligare talar för att medlingen i verkställighetsprocessen kommer att begränsas till försök att få den tredskande parten att ”*rätta in sig i ledet*”. Om regeringen hade avsett att ge medlaren samma möjligheter att arbeta för samförståndslösningar i verkställighetsprocessen som i vårdnadsmålet borde detta tydligare framgått genom förslag till lagändringar i 21 kap. FB. Så som regeringens lagförslag ser ut idag riskerar det att ge upphov till ökad förvirring när det gäller medling i verkställighetsprocessen. Det hade troligen varit bättre att följa kommitténs förslag att avskaffa möjligheten till medling i verkställighetsprocessen.

5.4 Medling i vårdnadsmål – för barnets bästa

Under de senaste åren har medling i allt fler sammanhang lyfts fram som ett alternativ till annan konflikthantering. Sverige ligger ännu efter många andra länder, såväl i Europa som i övriga världen, när det gäller användandet av medling som en alternativ konflikthanteringsmetod. Såväl kommitténs som regeringens förslag förefaller i viss mån präglas av en okunnighet om vad medling i praktiken innebär. En möjlig förklaring till förslaget om införande av en möjlighet att förordna om medling i vårdnadsmål kan vara att det redan i direktivet slås fast att ”*erfarenheterna visar att medling vanligen är ett bra sätt att lösa tvister på verkställighetsstadier*”.⁶³ Även om det ligger utanför syftet med den här uppsatsen vill jag betona att det är långt ifrån självklart vad som är barnets bästa i verkställighetsmål. Man anser allmänt att samförståndslösningar mellan föräldrarna är till barnets bästa. Mina erfarenheter som medlare är dock att när föräldrarna hamnar i en verkställighetsprocess är det inte ovanligt att deras konflikt eskalerat till en punkt där det inte är realistiskt att tala om samförståndslösningar. I dessa fall kan det förekomma att barnets bästa inte kan tillgodoses på annat sätt än att domstolen tvingar någon av föräldrarna att rätta in sig i ledet.

Det förefaller som om kommittén påverkats av direktivets syn på medling. Det underlag kommittén hade för sitt beslut kan i viss mån kritiseras. Kommittén har under sitt arbete enbart gått igenom de **domar** gällande verkställighet som meddelats under första halvåret 2002.⁶⁴ Om en medlare förordnas och lyckas med sitt arbete avskrivs ofta ärendet i ett **beslut** från förvaltningsdomstolen – om förvaltningsdomstolen måste döma i ärendet tyder det på att en eventuell medling inte varit framgångsrik. Kommittén har med andra ord enbart tittat på de mål som prövats utan att medlare blivit förordnad eller där medlare förordnats och inte

⁶² Prop 2005/06:99, s. 74.

⁶³ Dir. 2002:89

⁶⁴ SOU 2005:43, s 93

lyckats underlätta för parterna att nå en samförståndslösning. Om kommittén hade velat ha ett fullgott utredningsmaterial för att kunna göra en bedömning av i vilken utsträckning medling i verkställighetsmål är ett bra sätt att lösa tvister på borde kommittén gått igenom alla **beslut** gällande verkställighet som meddelats under första halvåret 2002!

Medling har under framför allt de senaste åren blivit lite av ett modeord, och förutom ovanstående skäl till regeringens förslag finns det en uppenbar risk att lagförslaget bottenar i en önskan hos lagstiftaren att följa med i samhällets utveckling. Regeringens förslag kan dock tolkas som ett tecken på att medling börjar bli etablerad som konflikthanteringsmetod även i vårt land.

Trots alla risker med ett införande av medling i vårdnadsfall innebär lagförslaget ett steg i rätt riktning och erbjuder stora möjligheter att tillvarata barnets bästa. En ökad medvetenhet om medlingens möjligheter och en ökad kunskapsnivå hos domare, advokater och medlare kan innebära att regeringens förslag leder till det resultat man kan förmoda såväl kommittén som regeringen eftersträvat.

Förutsättningarna för att nå fram till djupa och långsiktigt hållbara lösningar är relativt lättdefinierade och möjliga att uppnå. Regeringens förslag medger flexibla tidsramar, både i antalet veckor och i antalet nedlagda arbetstimmar. Gemensamma medlingsmöten medger möjligheter att erbjuda parterna utbildning i kommunikation och konflikt-/relationsteori samtidigt som parternas dialog med varandra styrs upp på ett konstruktivt sätt.

Detta ställer dock stora krav på medlaren, och jag skulle vilja påstå att inte ens vi som har en mångårig erfarenhet av att arbeta med medling i verkställighetsmål med säkerhet når upp till de krav som bör ställas på en medlare med den målsättning som regeringen ställt upp för sitt förslag om ett införande av medlingsinstitutet i processen om vårdnad, boende och umgänge i allmän domstol. En gedigen utbildning, och erbjudande om fortsatt handledning, borde därför erbjudas dem som kan komma ifråga som medlare.

Det tillhör idag undantagsfallet att medlare i verkställighetsmål har någon annan grundutbildning än socionomexamen. Familjemedling är en annan form av medling än såväl samarbetssamtal som den typen av medling i verkställighetsmål som syftar till att "*...förmå den som barnet vistas hos att fullgöra det honom eller henne åligger...*" (21 kap. 2 § FB). Mitt förslag är att de som kan komma ifråga som medlare i allmän domstol bör vara jurister med vidareutbildning i familjemedling. Jag har tre primära skäl för mitt förslag.

1. Familjemedling och samarbetssamtal är två olika former av medling, och eftersom familjemedling kräver en mycket hög kompetens av medlaren finns det starka skäl att överväga vilken yrkesgrupp som lämpligast kan komma ifråga. Grundkravet är att ha goda kunskaper om gällande rättssystem, inte bara på familjerättens område utan även på andra områden eftersom det inte är ovanligt att parterna har flera parallella rättsliga konflikter med varandra. Dessutom krävs det egenskaper som auktoritet, förmåga att se helhetsperspektiv, etc. – egenskaper som förväntas av jurister att ha och som jurister redan i sin grundutbildning får träning i. Jurister

med vidareutbildning i familjemedling kan därför förväntas ha större förutsättningar att klara uppdraget som familjemedlare bättre än andra yrkesgrupper med motsvarande vidareutbildning.

2. Familjemedling och samarbetsamtal är två olika former av medling och kan enligt regeringens förslag var för sig förekomma i process om vårdnad, boende och umgänge i allmän domstol. Lika olämpligt som det är att samma personer först sitter som samtalsledare i samarbetsamtal och därefter gör en vårdnadsutredning torde det vara att samma personer först gör en insats som samtalsledare i samarbetsamtal mellan parterna och därefter gör en insats som medlare.
3. Det har i andra sammanhang talats om behovet av särskilt ombud för barnet. Det har hittills inte ansetts vara lämpligt att lagstifta om detta. Medlarens huvuduppgift är att se till barnets bästa. Behovet av särskilt ombud för barnet kan därför antas försvinna om allmän domstol använder sig av jurister som medlare.

Även om jag förordar en juridisk grundutbildning med vidareutbildning i familjemedling för medlare i vårdnadsfall vill jag lyfta fram att det i sista hand ändå är den personliga fallenheten som avgör om en medlare är framgångsrik eller inte. Även om vissa grundkunskaper är nödvändiga kan de aldrig ersätta förmågan att känna in när parterna börjar bli mogna för nästa steg i processen eller när någon av parterna börjar känna sig totalt överkörd av den andra parten. Dessa, tillsammans med andra för medlaren nödvändiga egenskaper går i viss mån att träna in, men det är ofrånkomligt att människor har en större eller mindre fallenhet för arbetet som medlare. Kommitténs förslag är att Domstolsverket ska ansvara för utbildningen av medlare.⁶⁵ En sådan lösning vore optimal med hänsyn till dels kravet på enhetlig kunskaps- och kompetensnivå, dels möjligheterna att ta vara på personer med naturlig fallenhet men utan formell grundutbildning.

Med tanke på de bristfälliga kunskaper som idag finns hos domare, advokater och potentiella medlare när det gäller olika sätt att arbeta med medling är det frestande att påstå att lagförslaget är orealistiskt och att det finns en uppenbar risk för en totalt motsatt effekt än den avsedda. Jag vill ändå konstatera att regeringens lagförslag är ett stort steg i rätt riktning. Medling som konflikthanteringsmetod förtjänar allt stöd den kan få, och regeringens förslag tyder på att stadsmakterna på allvar fått upp ögonen för den potential medling har när det gäller att minska konfliktnivån i samhället.

⁶⁵ SOU 2005:43, s. 264.

Källförteckning.

Källor

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop 1967:138, *Förslag till lag om ändring i föräldrabalken m.m.*
- Prop 1982/83:165, *Om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge*
- Prop 1997/98:7, *Vårdnad, boende och umgänge*
- Prop 2005/06:99, *Nya vårdnadsregler*

Statens offentliga utredningar

- SOU 1995:79, *Vårdnad, boende och umgänge*
- SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*

Socialstyrelsen

- Samarbetssamtal: socialt arbete med föräldrar (SoS-rapport 2000:7)*
- Stöd för rättstillämpning och handläggning, *Vårdnad, boende och umgänge, 2003*
- Allmänna råd, *Socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge, (SOSFS 2003:14)*

Övrigt

- Barnombudsmannen, *Ta hänsyn till barnets bästa i verkställighetsmål, En studie av länsrättsdomar avseende verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge, 2001*
- Domstolsverket, *Seminarium om mål enl. 21 kap. föräldrabalken och internationella verkställighetslagen, 2000–2001, Lidingö*
- Kommittédirektiv, *Vårdnad, boende och umgänge (Dir. 2002:89)*

Litteratur

- Allmänna Barnhuset, *Att dela ett barn – tvistiga vårdnadsfall*, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 1997
- Bush, Robert A. Baruch & Folger, Joseph P., *The Promise of Mediation*, Jossey-Bass Inc. Publishers, 1994
- Coogler, O. J., *Structured Mediation in Divorce Settlement: A Handbook for Marital Mediators*, Heath, 1982

- Council of Europe; *Family Mediation in Europe, proceedings, 4th European Conference on Family Law*, 1998
- Glasl, Friedrich, *Confronting Conflict*, Hawthorn Press, 1999
- Halén, Annika och Gill Wettergren, Anna-Lena, *Forskningsrapport nr 77, Vårdnadsutredares, domares och ombuds syn på sitt arbete med tvistiga vårdnadsärenden*. Sociologiska Institutionen, Göteborgs Universitet, 1984
- Haynes, John M., *The Fundamentals of Family Mediation*, State University of New York Press, 1994
- Lindstein, Thomas & Meteyard, Barry, *What works in family mediation – mediating residence and contact disputes*, Russell House Publishing Limited, 1996
- Norman, Jan, *Medling och andra typer av alternativ konfliktlösning*, författaren och Iustus förlag AB, Uppsala 1999
- Sjösten, Mats, *Vårdnad, boende, och umgänge, bestämmelserna i föräldrabalken och näraliggande regler*, Norstedts Juridik AB, 1999
- Smith, Heather; *Children, Feelings and Divorce*, Free Association Books, 1999
- Tillett, Gregory, *Resolving Conflicts – a practical approach*, Sydney University Press, 1996
- Öberg, Bente, Öberg, Gunnar, *Skiljas, men inte från barnen*. Bokförlaget Mareld 2004
- Öberg, Bente, Öberg, Gunnar, *Kristerapi vid vårdnadsstrider. En bok för socialarbetare*. AWE/Gebbers 1982

Internetkälla

<http://www.brief-therapy.org>, 2006